

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 10, Sayı/Issue: 1, Mart/March 2026]

Prof. Dr. Filiz KILIÇ'a Armağan

Tezkire Yazarı Rızâ'ya (ö.1082/1671-72) Ait Olduğu Değerlendirilen *Rehnümâ*'nın Ses ve Ahenk Bakımından İncelenmesi

An Analysis of Rehnümâ, Attributed to Tezkire Writer Rızâ (d. 1082/1671-72), in Terms of Sound and Harmony

Gülşah Nur COŞKUN

Yüksek Lisans Öğrencisi • İstanbul Medeniyet Üniversitesi • Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
nc0245356@gmail.com | <https://orcid.org/0009-0004-6370-4272> | <https://ror.org/05j1qpr59>

Atıf | Citation: Coşkun, G. N. (2026). Tezkire Yazarı Rızâ'ya (ö.1082/1671-72) Ait Olduğu Değerlendirilen *Rehnümâ*'nın Ses ve Ahenk Bakımından İncelenmesi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 10(1), s. 541-573.

<https://doi.org/10.34083/akaded.1789704>

<https://izlik.org/JA42ZW49BK>

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 24.09.2025

Kabul Tarihi: 18.11.2025

Yayın Tarihi: 30.03.2026

Değerlendirme: Çift kör hakemlik

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Fon Desteği: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Kurul Belgesi: Bu makale için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulmuştur.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Telif Hakkı ve Lisans: Bu dergide yer alan makaleler [Creative Commons CC-BY-NC](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanır.

Etik Bildirim: adeddergi@gmail.com

Article Information

Article Type: Research Article

Date Received: 24.09.2025

Date Accepted: 18.11.2025

Date Published: 30.03.2026

Review Reports: Double-blind peer review

Conflicts of Interest: The author has declared no conflict of interest.

Funding Support: The author has declared that no financial support was received for this study.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this article.

Ethics Statement: Scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study.

Plagiarism: This article has been scanned with iThenticate software. No plagiarism was detected.

Copyright&License: Articles in this journal are published under the [Creative Commons CC-BY-NC](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) license.

Complaints: adeddergi@gmail.com

Öz

17. yüzyılda yazdığı şair tezkiresiyle tanınan Zehrimârzâde Seyyid Mehmed Rızâ'ya ait olduğunu değerlendirdiğimiz Rehnümâ, mesnevi nazım biçimiyle yazılmış, 80 beyitten müteşekkil Türkçe bir eserdir. Hezec bahrinin mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün vezniyle kaleme alınan bu eser, temel olarak tasavvufi kavramlar olan mebde/başlangıç, ma'âş/yaşam ve maad/dönüş üzerine bina edilmiştir. Araştırmalarımız sonucu herhangi bir kaynaktan bahsinin geçmediğini gördüğümüz bu eserin, müstakil bir çalışmaya da konu olmadığı görülmüştür. Bu boşluğu doldurmak amacıyla kaleme alınan makalede, öncelikle Rehnümâ'nın yazarı olarak değerlendirdiğimiz tezkire yazarı Zehrimârzâde Seyyid Mehmed Rızâ hakkındaki mevcut bilgilere ve yazarın bazı eserlerine dair birtakım tespitlere yer verilmiş, ardından eserin bulunduğu mecmua ve eserin muhtevası tanıtılmıştır. Çalışmanın devamında ise Rehnümâ, ses ve ahenk açısından incelemeye tabi tutularak tasavvufi muhtevada kaleme alınan, bu yönüyle edebî gayenin birincil amaç olarak kullanılmadığı söylenebilecek bir eserde, şairin nazmı bir ifade aracı olarak kullanırken edebîliği ne ölçüde gerçekleştirebildiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Son kısımda ise Rehnümâ'nın çeviri yazı metni ve diliçi çevirisi okuyucuya sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, 17. yüzyıl, Tasavvuf, Mesnevi, Zehrimârzâde Seyyid Mehmed Rızâ, *Rehnümâ*.

Abstract

Rehnümâ, which we consider to belong to Zehrimârzâde Seyyid Mehmed Rızâ-known for his poet tezkire written in the 17th century-is a Turkish work composed in the mesnevi verse form and consisting of 80 couplets. Written in the hezec meter with the pattern mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün, this work is fundamentally structured around the Sufi concepts of mebde (origin/beginning), ma'âş (worldly life), and ma'âd (return). As a result of our research, it has been determined that this work is not mentioned in any known sources and has not previously been the subject of an independent study.

In order to fill this gap, the present article first presents the available information on Zehrimârzâde Seyyid Mehmed Rızâ, whom we evaluate as the author of Rehnümâ, along with certain observations regarding some of his works. Subsequently, the manuscript miscellany (mecmua) in which the work is found and its content are introduced. In the following section, Rehnümâ is analyzed in terms of sound and harmony, and an attempt is made to determine to what extent the poet achieves literariness while employing verse as a means of expression in a work of Sufi content, where literary concern may not be regarded as the primary objective. Finally, the transliterated text and the intralingual translation of Rehnümâ are presented to the reader.

Keywords: Classical Turkish Literature, 17th century, Sufism, Masnavi, Zehrimârzâde Seyyid Mehmed Rızâ, *Rehnümâ*.

Giriş¹

Yazma eser kültürü çevresinde gelişen klasik Türk edebiyatı sahasında, pek çok farklı türde metni ihtiva eden eserler kaleme alınmış ve bu eserler çeşitli yollarla günümüze kadar ulaşmıştır. Son yıllarda artan yazma eser kataloglama ve dijitalleştirme çalışmalarıyla birlikte günümüze ulaşan bu eserlerin bir kısmından haberdar olsak da yazma eser kütüphanelerinde hâlâ keşfedilmeyi bekleyen, tespit aşamasında pek çok eserin olduğu gerçektir. Bu eserlerden biri olarak *Rehnümâ*, 17. yüzyıl tezkire yazarlarından Zehrimârzâde Rızâ'nın gün yüzüne çıkan yeni bir eseridir. Tezkiresiyle bilinen, divanı ve diğer eserlerine günümüzde henüz ulaşamayan bir şairin kaynaklarda adı geçmeyen bir eserinin gün yüzüne çıkması, yazma eser kütüphanelerinde keşfedilmeyi bekleyen pek çok yeni eserin olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

Öte yandan, gün yüzüne çıkarılan eserlerin pek çoğunun çeşitli açılardan incelemeye tabi tutulduğu görülmektedir. Bu kısımda özellikle mesneviler, uzun soluklu anlatılar olması sebebiyle aruz, kafiye ve belagat gibi açılardan incelemeye tabi tutulmaktadır. Bu anlamda yapılan çalışmaların çoğu, mevcut literatüre katkılar sağlamakla birlikte, genellikle benzer yönetsel kalıplarda yapılmaktadır (Okuyucu ve Yazar, 2020, s. 195). Yakın zamanda bu genel yönetsel kalıpların dışında, metinler üzerinde tahlilî incelemeler gerçekleştiren ve metinlerin gerçek anlamda edebî değerini ortaya koymaya yönelik yapılmış çalışmalar da bulunmaktadır. Bu yönüyle öncü bir çalışma olması hasebiyle Cihan Okuyucu ve Sadık Yazar'ın 2020 yılında yayımladıkları *Tuhfetü'l-İhvân* adlı mesnevinin fesahat ve belagat açısından incelemesi burada özellikle zikredilmeye değerdir (Okuyucu ve Yazar, 2020)². Bizim çalışmamızın da en önemli gayelerinden biri, *Rehnümâ*'nın çeviri yazı metnini oluşturmakla birlikte eseri, bahsi geçen *Tuhfetü'l-İhvân* adlı mesnevinin inceleme şablonunu model alarak tahlilî bir incelemeye tabi tutmak ve tasavvufi muhtevada kaleme alınan, bu yönüyle edebî gayenin birincil amaç olmadığı söylenebilecek bir eserde, şairin nazmı bir ifade aracı olarak kullanırken edebîliği ne ölçüde gerçekleştirebildiğini ortaya koymaktır.

Ayrıca Rızâ ve onun eseri *Rehnümâ* ile ilgili bilgi verip incelemeye geçmeden evvel, yazar hakkındaki mevcut literatüre de bakmakta fayda vardır.³ Yapılan çalışmaların, Rızâ'yı daha çok yazdığı şair tezkiresiyle ele aldıkları dikkat çekmektedir. Onun tezkiresiyle ilgili yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu tezkirenin çeviri yazımını ve incelemesini ihtiva eden mezuniyet ve yüksek lisans tezlerinden oluşmaktadır. Bu çalışmalardan erişebildiğimiz Gencay Zavotçu'nun tezini kitap hâline getirdiği çalışmasının ilk bölümünde Rızâ'nın hayatı, eserleri ve edebî kişiliğine; ikinci bölümünde tezkirede geçen şairlerin hâl tercümelerine, üçüncü bölümünde şairlerin edebî kişilikleri hakkında değerlendirmeye yer verildikten sonra dördüncü bölümde tezkirenin tenkitli metni okuyucuya sunulmuştur (Zavotçu, 2020).

¹ Bu metinden haberdar olmamı sağlayarak çalışmamın her aşamasında bilgi ve tecrübesiyle yolumu aydınlatan, kıymetli değerlendirme ve yönlendirmeleriyle çalışmama yön veren çok değerli hocam Prof. Dr. Sadık Yazar'a müteşekkir olduğumu belirtmek isterim. Ayrıca makaleyi okuyup çok kıymetli tashih ve tavsiyeleriyle makaleye katkıda bulunan Rumeysa Güven, Şeyma Nur Ata, Hicret Yavuz, Muhammet Emir Tulum, Volkan Arslan, Numan Sabit Karali, Rawan Alseikh Khalil'e ve makalenin kıymetli hakemlerine çok teşekkür ederim.

² Mesnevi özelinde örnek verilen bu çalışmayla birlikte şu çalışmalar da tahlilî incelemeleri ihtiva etmeleri açısından önemlidir: Bk. (Bayram, 2022; Büyükkaradoğan, 2024; Dilçin, 1991; Kaplan, 2017, 2018; Saraç, 2018, 2022; Yazar ve Ata, 2024; Yazıcı, 2024).

³ Mevcut literatür hakkında bilgi edinirken Jülide Erken'in "Tezkireler Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi" adlı çalışmasından yararlanılmıştır. Bk. (Erken, 2018).

Öte yandan tezkire hakkında, bazı makaleler ve bildiriler de yayımlamıştır. Bunlardan ikisi yine Gencay Zavotçu'ya ait olup *Rızâ Tezkiresi*'ndeki Edirneli şairlerin (Zavotçu, 1994) ve Kütahyalı şairlerin (Zavotçu, 1998) tanıtımını ihtiva etmektedir. Atabey Kılıç'ın çalışması, *Rızâ Tezkiresi*'nden hareketle tezkirelerde geçen kavram ve terimlerin tasnife tabi tutularak açıklanmasına yönelik bir çalışmadır (Kılıç, 2017). Maşallah Kızıldaş ise makalesinde *Rızâ Tezkiresi*'ndeki edebî eleştiri terimlerine yer vermiştir (Kızıldaş, 2019).

Tezkireyle ilgili yapılan bu çalışmalar haricinde Rızâ'ya Kızanlık kasidesinin atfedildiği çalışmada Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı, kasidenin yazarı olan Seyyid Mehmed Rızâ'ya dair kesin bilgilere sahip olmadıklarını ancak kasidenin Zehrimârzâde Seyyid Mehmed Rızâ'ya ait olduğunu tahmin ettiklerini ifade etmişlerdir. Bahsi geçen kasidede Kızanlık şehri ve bu şehrin elmaları üzerinde durulmaktadır (Kurnaz, 1997).

Muhittin Eliaçık ise Rızâ'nın manzum fetvâlarına yer verdiği çalışmasında Zehrimârzâde Seyyid Mehmed Rızâ'ya ait olduğunu düşündüğü üç manzum fetvâ neşretmiştir (Eliaçık, 2012).

Erişebildiğimiz kaynakları ve bahsi geçen çalışmaları inceleyip kontrol ettiğimizde bunlardan hiçbirinde çalışmamıza konu olan *Rehnümâ* adlı esere dair herhangi bir bahis olmadığı gibi çalıştığımız metin üzerine müstakil bir çalışmanın da yapılmadığı görülmüştür. Söz konusu boşluğu doldurmak amacıyla bu çalışmada, ilgili eser ve eserin yazarı hakkında bilgi verildikten sonra eser, ses ve ahenk açısından incelemeye tabi tutulacaktır. Çalışmamızın sonunda ise eserin eldeki tek nüshasından hareketle çeviri yazısı ve diliçi çevirisine yer verilecektir.

1. Rızâ ve *Rehnümâ* İsimli Mesnevisi

1.1. *Rehnümâ*'nın Yazarı Rızâ Hakkında Bilgiler

Eserin yazarı, elimizdeki tek nüshada yer alan şu beyitlerden anlaşıldığı üzere, Rızâ mahlaslı bir şairdir:

Rızâ bî-çâre eyler âh u zârî
Ola kim ola Bârî aña yârî (6)

Çün anuñ mahlası nâmı **Rızâ**'dur
Pes ismi bu kitâbuñ *Reh-nümâ*'dur (8)

Rehnümâ'nın bulunduğu mecmuada, incelediğimiz *Rehnümâ* isimli mesneviden önce Arapça bir risale bulunmaktadır. Bu risalenin başlığı "Hâzâ Risâle-i **Mehmed Rızâ** bi-kuzât-i Rumeli" şeklinde kaydedilmiştir. Risalenin, adı geçen mesneviden hemen önce gelmesi ve her ikisinin yazar isimlerinin Rızâ olarak kaydedilmesi iki eserin de aynı yazara ait olabilme ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bu bilgilerden hareketle mahlası Rızâ olan yazarın adının Mehmed ve Rumeli kadısı olduğu anlaşılmaktadır.

Bu iki eserin yer aldığı mecmuadaki diğer metinler incelendiğinde üç adet metnin sonunda Feyzullâh bin Ahmed isimli bir müstensih tarafından düşülen Safer 1077/Ağustos 1666, Ramazan 1077/Şubat-Mart 1667 ve Rebiülevvel 1078/Eylül 1667 tarihli istinsah kayıtlarının olduğu görülmektedir. İstinsah kaydı bulunan eserler ile *Rehnümâ*, aynı hatla yazılmıştır. Bu durumda incelediğimiz *Rehnümâ* isimli mesnevi de aynı kişi tarafından bu tarihler içerisinde (1077-

1078/1666-1667) veya buna yakın bir tarihte istinsah edilmiş olmalıdır. Bu bilgiler dikkate alındığında *Rehnumâ'nın* bu tarihlerden sonra doğmuş Rızâ mahlaslı şairlere de ait olamayacağı sonucuna varılabilir.

Bu durumda mahlası Rızâ olan *Rehnumâ'nın* yazarıyla ilgili olarak elimizde- söz konusu mecmuadaki istinsah kayıtları (1077-1078/1666-1667) dikkate alındığında- 17. yüzyıl veya öncesinde yaşamış olduğu, yazdığı Arapça risalenin başlığından hareketle Rumeli kadılığı yaptığı ve asıl adının Mehmed olduğu bilgileri bulunmaktadır.

Bu bilgiler ışığında klasik biyografik kaynaklara bakıldığında 16. yüzyıl tezkirelerinde Rızâ mahlaslı bir şaire rastlanmamıştır. 17. yüzyıl tezkirelerine bakıldığında bir tane Rızâ mahlaslı şair karşımıza çıkmaktadır. 18-19 ve 20. yüzyıl tezkirelerinde ise birkaç tane Rızâ mahlaslı şair bulunmaktadır.

İstinsah kayıtları dikkate alındığında (1077-1078/1666-1667), 19-20. yüzyıllarda yaşamış olan Rızâ mahlaslı şairler *Rehnumâ'nın* yazarı olamayacağından bunlara burada temas edilmemiştir. Bunlar haricinde 17-18. yüzyıllarda yaşamış olanlar arasında ilk eleyebileceğimiz Rızâ mahlaslı şair, doğum tarihi mevcut istinsah tarihlerinden (1077-1078/1666-1667) sonra (1090/1679-1680) olması (Özdemir, 2014) sebebiyle Neccarzâde Şeyh Rızâ olacaktır. Bunlar haricinde doğum tarihleri bilinmeyen fakat ölüm tarihlerinden hareketle 18. yüzyılda yaşamış olduğu anlaşılan Rızâ Efendi (1187/1774) (Çetinkaya, 2014b) ve Nakibüleşrâf Mehmed Rızâ Efendi'nin de (1169/1756) (Çetinkaya, 2014a) ölüm tarihleri ve istinsah tarihleri (1077-1078/1666-1667) arasındaki zaman farkından dolayı *Rehnumâ'nın* yazarı olması mümkün gözükmemektedir. Ayrıca kaynaklarda bu şairlerin Rumeli kadılığı yaptığına dair bir karine bulunmamaktadır.

Son olarak karşımıza 17. yüzyılda yaşamış, doğum tarihi bilinmese de ölüm tarihi 1082/1671-72 (Abdulkadiroğlu, 1985, s. 166; Çapan, 2005, s. 205; Ekinci, 2018, s. 1603) olan ve *Rehnumâ'nın* istinsah edildiği tarihlerde hayatta olan Zehrimârzâde Seyyid Mehmed Rızâ çıkmaktadır. Klasik kaynaklara bakıldığında *Safâyî Tezkiresi'*nde asıl isminin Mehmed olduğu anlaşılmaktadır (Çapan, 2005, s. 205). Ayrıca Güftî, “Zümre-i kâzıyân-ı Rûmîdendür” (Yılmaz, 2019, s. 72), Şeyhî Mehmed Efendi, “Rûmîli kalem-revinde birkaç mansıba vusûl bulmuştur” (Ekinci, 2018, s. 1603) ve Safâyî, “Rumeli'nde nice manâsıb-ı celîleye mutasarıf olmuştur” (Çapan, 2005, s. 205) diyerek Zehrimârzâde Seyyid Mehmed Rızâ'nın Rumeli kadılığı yapmış olduğu hakkında bilgi vermiştir.

Tüm bu bilgiler ışığında *Rehnumâ'nın* yazarının 17. yüzyılda yaşamış, asıl adı Mehmed ve mahlası Rızâ olan; Rumeli kadılığı yapmış olduğu anlaşılan Zehrimârzâde Seyyid Mehmed Rızâ olması en kuvvetli ihtimaldir. Eserin kaynaklarda geçmeyen bir Rızâ'ya ait olma ihtimali bulunmakla birlikte tespit edilen verilere bakıldığında bunun düşük bir ihtimal olduğunu söylemek mümkündür.

Klasik kaynaklardan elde edilen veriler ışığında, daha çok yazdığı şair tezkiresiyle tanınan Rızâ'nın⁴ asıl adı Mehmed olarak geçmektedir (Abdulkadiroğlu, 1985, s. 166; Çapan, 2005, s. 205). Bunların dışında Rızâ, sayısız ilim tahsil etmiş ve dönemin büyük ilim insanı Bâlizâde'den ders almış (Yılmaz, 2019, s. 72); çeşitli medreselerde icra ettiği müderrislik görevi yanında Rumeli bölgesinde kadılık yapmış (Yılmaz, 2019, s. 72; Ekinci, 2018, s. 1603; Çapan, 2005, s. 205), ömrünün sonlarına doğru Uzunköprü'ye yerleşerek burada müftülük yapmış (Yılmaz, 2019, s. 72) ve 1082 (1671-72)

⁴ Rızâ'nın hayatı hakkında, yapılan çalışmalarda yeterince bilgi bulunduğundan biz burada makalenin hacmini aşmamak için aynı bilgileri tekrar etmeyip yazarın hayatı hakkında kısa bir özet verdikten sonra yazarın eserleri hakkında yaptığımız bazı tespitleri ortaya koyacağız. (Rızâ'nın hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Zavotçu, 2020, s. 1-3).

yılında hayatını kaybetmiştir (Abdulkadiroğlu, 1985, s. 166; Çapan, 2005, s. 205; Ekinci, 2018, s. 1603).

Şeyhî Mehmed Efendi, Güftî ve diğer tezkire yazarlarının da belirttiğine göre Rızâ, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ* sahibidir (Ekinci, 2018, s. 1603; Yılmaz, 2019, s. 73). Kaynaklarda, tezkirenin 1000 (1591-1592) yılından 1050 (1640-1641) yılına kadar olan şairleri kapsadığı ve Rızâ’nın tezkiresini 1050 (1640-1641) yılında hitama erdirdiği hakkında bilgi verilmektedir (Çapan, 2005, s. 205; Ekinci, 2018, s. 1603).

Öte yandan kaynaklarda Rızâ’nın mürettep bir divanı olduğundan bahsedilse de şu ana kadar divanın bir nüshasına ulaşılamamıştır. Bugün sadece tezkirelerde Rızâ’nın Divanı’ndan verilen bazı şiir örnekleri elimizdedir. Şeyhî, *Şakâyık* zeylinde Rızâ’nın Divanı’ndan çeşitli şiir örneklerine (Ekinci, 2018, s. 1603-1608), İsmâil Belîğ ise eserinde yine bu divandan 9 beyitlik bir gazel ve bir şîâtîyyeye yer vermiştir (Abdulkadiroğlu, 1985, s. 166-167). Ayrıca Tevfik, *Mecmû’atü’t-Terâcim* adlı tezkiresinde “mürettep divanı ve *Kavâ’id-i Fârisiye’si* ve âsâr-ı sâ’iresi vardır.” (Zübeyiroğlu, 1989, s. 152) diyerek Rızâ’ya ait bir *Kavâid-i Fârisiyye*’nin varlığından bahsetse de bugün bu esere de ulaşılamamıştır.

Ayrıca incelediğimiz eserin yer aldığı mecmuanın 104b-105a varakları arasında, *Rehnumâ*’dan hemen önce gelen “Hâzâ Risâle-i Mehmed Rızâ bi-kuzât-i Rumeli” başlıklı Arapça bir risale bulunmaktadır. Yukarıda söz konusu edilen istinsah kayıtlarını dikkate aldığımızda (1077-1078/1666-1667) ve başlıkta geçen bilgilerden hareketle bu risalenin de Zehrimâr-zâde Rızâ’ya ait olabileceği tespit edilmiştir. Zira taramalarımız neticesinde kaynaklarda geçen Rızâ mahlaslı şairler arasında bu tarihler aralığında yaşamış ve Rumeli kadılığı yapmış başka Rızâ’ya rastlanmamıştır. Bahsi geçen risalede, Hz. Peygamber’e karşı yapılan hakaretin cezası ve bu konudaki İslami hükümler üzerinde durulmaktadır.

Öte yandan Rızâ hakkında yapılan bazı bilimsel çalışmalarda, bahsi geçen bu eserler dışında Rızâ’ya atfedilen birkaç eser daha bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Şeyhî Mehmed Efendi’nin *Vakâyiü’l-Fuzalâ* adlı *Şakâyık* zeylindeki “Dîvân-ı eş’âr-ı belâgat-şi’ârı olduğundan mâ’adâ müdevven münşe’âtı olup ve *Siyer-i Veysi*’ye zeyl yazmışlardur” cümlesinden hareketle Rızâ’ya atfedilen münşeât ve *Siyer-i Veysi* zeylidir (Zavotçu, 2020, s. 3-4). Bahsi geçen zeylin “Rızâ [Zehrimâr-zâde Mehmed]” maddesi incelendiğinde böyle bir cümlenin bulunmadığı görülmektedir. Bir yanlışlık olabileceği düşüncesiyle *Şakâyık* zeylinin diğer maddeleri incelendiğinde bu cümlenin “Rızâ [Zehrimâr-zâde Mehmed]” adlı maddede değil, “Sâmi’î [‘Abdü’l-kerîm]”⁶ adlı maddede geçtiği görülmüştür. Böyle bir durumun nasıl oluştuğunu bilemiyoruz fakat bu düzeltmenin yapılmasıyla birlikte, Rızâ’nın bir münşeâtı ve *Siyer-i Veysi* zeyli olmadığı ortaya çıkmıştır.

Öte yandan, Rızâ ile ilgili bazı bilimsel çalışmalarda ve kütüphane kayıtlarında⁷ ona bir fetâvâ atfedilse de Şükrü Özen konuyla ilgili birincil dereceden kaynakları tarayarak oluşturduğu çalışmasında bahsi geçen fetâvânın Nakîbüleşrâf es-Seyyid Muhammed Rızâ’ya (ö. 1169-70/1756-57) ait olduğunu ortaya koymuştur (Özen, 2005, s. 311). Bu durumda Şükrü Özen’in çalışmasına göre, fetâvânın Zehrimâr-zâde Seyyid Mehmed Rızâ’ya ait olmaması gerekmektedir.

⁵ Bahsi geçen madde için bk. (Ekinci, 2018/II, s. 1603; Özcan, 1989/I, s. 667-668).

⁶ Bahsi geçen madde için bk. (Ekinci, 2018/II, s. 1610; Özcan, 1989/I, s. 670).

⁷ Bk. (Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi nr. V1496; Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Bölge Yazma Eserler nr. BY00002717/1.; Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Hasan Paşa Yazma, nr.1682).

Muhittin Eliaçık da Rızâ'nın manzum fetvâlarına yer verdiği çalışmasında Zehrimârzâde Seyyid Mehmed Rızâ'ya ait olduğunu düşündüğü üç manzum fetvâ neşretmiştir (Eliaçık, 2012). Ona ait olduğu düşünülen bu manzum fetvâlar, yukarıda söz konusu edilen ve Rızâ'ya ait olduğu düşünülen fetâvâda yer almaktadır. Bahsi geçen bu fetâvâ, Şükrü Özen'in verdiği bilgiye göre Nakîbüleşrâf es-Seyyid Muhammed Rızâ'ya (ö. 1169-70/1756-57) aittir (Özen, 2005, s. 311). Bu durumda Şükrü Özen'in çalışması dikkate alınırca, bu fetâvâda yer alan manzum fetvâların da Zehrimârzâde Rızâ'ya ait olmaması gerekmektedir.⁸

1.2. *Rehnumâ'nın Bulunduğu Mecmuaya Dâir*

Rehnumâ, Süleymâniye Kütüphanesi Tercüman koleksiyonuna ait 127 numaralı mecmuanın 105a-108a varakları arasında yer almaktadır. Bahsi geçen mecmuada haşiye, seğir-nâme, fetvâ, dua tarifleri gibi metinler bulunmakla birlikte müstakil olarak *Şükürnâme* [5b-27b], *Risâle fi Rub'i'd-Dâire* [57b-61a], *İntihâbu Dîbâceti Şerhi'l-Mesnevi* [61b-104a], *Hâzâ Risâle-i Mehmed Rızâ bi-kuzât-i Rumeli* [104b-105a], Vasıyye [108b-110a], *Kitâbu Acâ'ibü'l-Mahlûkât* [110b-147b], *Risâle-i Fetâvâ* [150b-164a] ve *Risâle-i Tıp* [164b-177b] adlı eserler yer almaktadır. Bu eserlerde bulunan yazı tipi birliğiyle birlikte *Şükürnâme*, *Risâle fi Rub'i'd-Dâire* ve *İntihâbu Dîbâceti Şerhi'l-Mesnevi* adlı metinlerin sonunda Feyzullâh bin Ahmed adlı bir müstensih tarafından düşülen Safer 1077/Ağustos 1666, Ramazan 1077/Şubat-Mart 1667 ve Rebiülevvel 1078/Eylül 1667 tarihli istinsah kayıtları bulunmaktadır.

Mecmuanın haşiye alanında ise 30b'den başlayan ve mecmuanın sonuna kadar aralıklarla devam eden bazı metinler bulunmaktadır. Bir kısmı Türkçe olan metinlerin çoğu dua, hadis ve fetvâ metinlerinden oluşmaktadır. Mecmuanın son metni olan *Risâle-i Tıp* adlı metnin bulunduğu sayfaların kenarında da metinle ilişkili olarak çeşitli ilaç, macun tarifleri bulunmaktadır.

1.3. *Rehnumâ ve Muhtevası*

Aşağıdaki beyitten hareketle yazarı "Rızâ" mahlaslı bir şair olan mesnevinin adı *Rehnumâ*'dır:

Çün anuñ mahlası nâmi Rızâ'dur

Pes ismi bu kitâbuñ *Reh-nümâ*'dur (8)

Rehnumâ, mesnevi nazım biçimiyle yazılmış olup 80 beyitten müteşekkildir. Eser, hezec bahrinin mefâ'ülün/mefâ'ülün/fe'ülün vezniyle kaleme alınmıştır.

Mesnevi, temel olarak tasavvufi kavramlar olan mebde/başlangıç maaş/yaşam ve maad/dönüş üzerine bina edilmiştir. "Terim olarak mebde Allah'ın mahlûkatı ilkin yarattığı sürecin, maad ise dünya hayatının son bulmasıyla ebedî olan âhiret hayatını başlatacağı dönemin adıdır" (Özervarlı, 2003). Literatürde bu konuda müstakil eserlerin yazıldığı⁹ görülmektedir (Özervarlı, 2003).

Bu muhtevada yazılan eserlerden biri olarak *Rehnumâ*'da şair, eserine ilk olarak Allah'a ve kitabına övgüyle başlar. Bu kitabın insanın doğru yolu bulmasında bir kılavuz olacağını ve ona uyanın mutlu olacağını ifade ettikten sonra, peygamberimize övgüye geçer ve onun yaratılıştaki ilk ve

⁸ Bununla birlikte, bahsi geçen fetâvâ incelendiğinde fetâvânın hangi Rızâ'ya ait olabileceğine dair kesin bir karine bulunamamış olup burada yalnızca, Şükrü Özen'in çalışması ile karşılaştırma yapılarak fetâvânın ve içinde bulunan manzum fetvâların Zehrimârzâde Rızâ'ya ait olmama olasılığına değinilmiştir.

⁹ 18. yüzyılda La'lizâde Abdülbâkî'nin yazdığı Mebde ve Maad adlı tasavvufi risale, bunlardan biridir (Ünal, 2021). Bu konuda yazılmış diğer müstakil eserler için bk. (Özervarlı, 2003).

sevgede en önde olduğunu, şefaata makamının da sahibi olduğunu belirtir.

Hamdele ve salve diyebileceğimiz bu kısımdan sonra şair, sebep-i telif olarak adlandırabileceğimiz bir bölümle eserin yazılış sebebinin, mahlasını ve eserin ismini belirtir. Bu kısımda eserini yol göstermesi için kaleme aldığını belirten şair, eserin isminin *Rehnümâ*, mahlasının da Rızâ olduğunu ortaya koyar. Daha sonra ise mebde/başlangıç bahsiyle mesnevisinin asıl kısmına başlar. Bu bölümde şair, ruhların ve Hz. Adem'in topraktan yaratılışı, meleklerin ona secde ettirilmesi gibi konulara yer verdikten sonra ruhları peygamberlerin, evliyaların, müminlerin ve isyankârların ruhları olmak üzere dört ayrı safaya ayırır ve bu safların tek tek nefis mertebelerini belirterek mebde/başlangıç bahsini hitama erdirir.

İkinci bahis olan maaş/yaşam kısmında ise şair, dünya hayatının geçiciliği üzerine durur. Bu bağlamda şair, insanın yaşadığı süre boyunca iyi ameller işlemesi ve cehennemden kurtulup cennete erişebilmesi için İslam'ın beş şartını yerine getirmesi gerektiğinden bahseder. Bu kısımda şair, Aziz Mahmud Hüdayi'nin *Necâtü'l-Garîk* adlı risalesinden alıntı yaparak tevhid mertebelerine de değinir ve insanın Zât'ın birliği mertebesine ulaşmaya gayret etmesi gerektiğini ortaya koyar.

Maad/dönüş bölümünde ise şair, mebde bahsinde açıklanan saflardan oluşan ruhların hepsinin saf saf Rabb'ine döneceğini ve her birinin yaptıklarının karşılığını bulacağını belirtir. Bu kısımda bir ayet aracılığıyla insanların kötülük edenler, orta hâlliler, hayır işlerinde yarışanlar ve cehennem ehli olmak üzere dört gruba ayrıldığından bahseder. Şair, bu grubun ilk üçünün cennetlik olduğunu, diğerlerinin ise cehenneme gideceğini ama daha sonra cennete gireceğini, kafir ve münafıkların ise cehennemde ebedî olarak kalacağını söyler.

Mesnevinin son bölümü olan münâcât bölümünde ise şair, dertli, dermansız, gönlü yaralı olduğunu söyleyerek Allah'a yakarışını dile getirir ve Allah'tan bağışlanma diler. Kıyamet gününde Hz. Peygamber'in şefaatine nail olma isteğini de dile getirerek mesnevisini sonlandırır.

2. *Rehnümâ*'nın Ses ve Ahenk Açısından İncelenmesi

Rızâ'nın mesnevisi için tercih ettiği başlıktan ve eserinde yer verdiği aşağıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere *Rehnümâ*, doğru yola kılavuz olması amacıyla yazılmıştır:

Ꞑulâguzdur çarık-i müstakîme

Ola kim reh-nümâ ola dilime (9)

Yolu bu gösterür sen menzile var

 uzür it istirâhat eyle iy yâr (10)

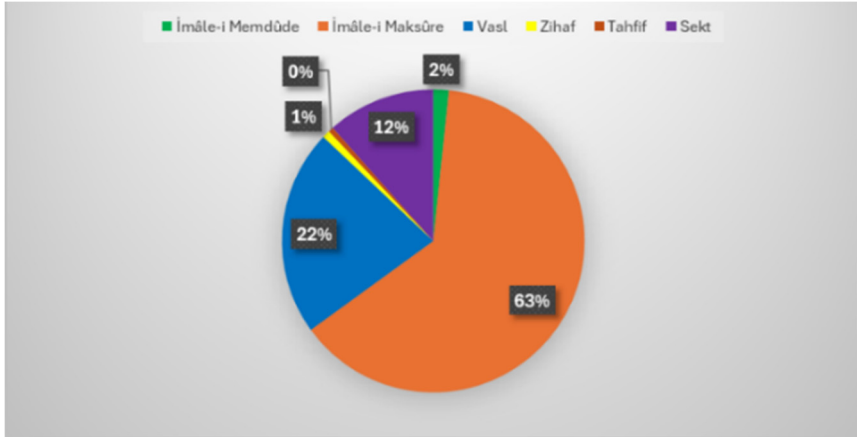
Bu itibarla şairin mesnevi nazım biçimini veya nazmı bir araç olarak kullanıp bu yolla insanlara rehberlik etmeyi amaçladığı görülmektedir. Dolayısıyla metinde edebî gayenin birincil amaç olmadığı söylenebilir. Bu itibarla görece edebî gayenin daha sınırlı olmasının beklendiği bu metinde şairin edebiliği nasıl ve ne oranda gerçekleştirebildiğini belirlemek için *Rehnümâ*, ses ve ahenk açısından incelenecektir.¹⁰

¹⁰Bu kısımdaki inceleme oluşturulurken öncü bir çalışma olması hasebiyle Cihan Okuyucu ve Sadık Yazar'ın 2020 yılında yayımladıkları *Tuhfetü'l-İhvân XVI. Yüzyıldan Bir Kâtibin Sergüzeşti* adlı çalışmadaki inceleme yöntemi ve

2.1. Rehnümâ'da Aruz Kullanımı

Şair, eseri için hezec bahrinin mefâ'îlün/mefâ'îlün/fe'ülün veznini tercih etmiştir. Evvela tercih edilen bu veznin niteliklerini ve metin için nasıl bir zemin hazırladığını belirtmekte fayda vardır. Aruzun kısa kalıplarının, özellikle mesnevilerde konunun işlenip anlatılması ve kolayca ezberleme imkânı vermesinden dolayı diğer kalıplara nazaran daha çok tercih edildiği ve şairin seçtiği veznin ekseriyetle dinî, ahlaki ve tasavvufi mesnevilerde kullanıldığı bilinmektedir (Kartal, 2018, s. 93-94). *Rehnümâ*'nın da aruzun kısa kalıplarından biriyle yazılıp tasavvufi bir muhtevada olması hasebiyle şairin vezin seçme konusunda genel temayüle uygun davrandığı söylenebilir. Öte yandan uzun/kapalı hecelerın Arapça ve Farsçada, kısa/açık hecelerın ise Türkçede ekseriyetle görüldüğü (Okuyucu ve Yazar, 2020, s. 199) dikkate alınırsa tercih edilen veznin Türkçe kelimelerin vezne dâhil edilmesinde Arapça/Farsça kelimelere göre daha güç olabilecek bir zemin hazırladığı söylenebilir.

Bu itibarla *Rehnümâ*'nın 75 beyti üzerinde yapılan incelemede¹¹ beyitlerde aruz tasarrufu kullanımı %100'dür. Yani, aruz tasarrufunun kullanılmadığı hiçbir beyte rastlanmamıştır. Şair, eserinde %63'lük oranla en çok imâle-i maksûreyi kullanmıştır. Bunu %22'lik oranla vasl, %12'lik oranla sekt uygulaması takip etmiştir. *Rehnümâ*'da kullanılan tüm aruz tasarruflarını ve oranlarını şu tablo ile göstermek mümkündür:

Şekil 1. Rehnümâ'da Kullanılan Aruz Tasarrufları

Bu tablo ışığında, aşağıdaki bölümde şairin vezni tatbik ederken kullandığı her bir aruz uygulaması ayrı ayrı ele alınarak bu tasarrufları eserinde nasıl uyguladığı ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

taslağı model alınmıştır. Bu incelemeyi model almamızdaki temel amaç, bu türden metnin edebi değerini ortaya koyan çalışmalara katkıda bulunup yapılacak olan diğer incelemeler için bir mukayese alanı oluşturmaktır.

¹¹ Eserin tamamı 80 beyitten müteşekkil olsa da mesnevinin Aziz Mahmud Hüdayî'nin *Necâtü'l-Garîk* adlı risalesinin "fî Beyâni Merâtibi't-Tevhîd" bölümünden (Ağralı, 2005, s. 321) alıntılanan 58-62. beyitleri Rızâ'ya ait olmaması sebebiyle incelemeye dahil edilmemiştir.

2.1.1. İmâle-i Maksûre

İmâle, vezni tatbik etmek amacıyla kelimedeki kısa/açık hecenin uzun/kapalı hece olarak değerlendirilmesine denir (Saraç, 2019, s. 210). Okuyucu ve Yazar'ın yaptığı tespitte göre imâle-i maksûrenin meşru kullanım alanları şu şekildedir (Okuyucu ve Yazar, 2020, s. 203):

- Türkçe sözcüklerin kök ve gövdeleri
- Türkçe ekler
- Farsça yapılı isim ve sıfat tamlamalarında terhib i'si
- Bağlaç vâvı

Öte yandan Arapça müenneslik tâ'sı ve hâ-i resmî ile biten heceler hariç Arapça ve Farsça asıllı kelimelerde ve Türkçe asıllı kelimelerin köklerinde bulunan fakat imlası med harfiyle gösterilmeyen e gibi seslerde yapılan imâle-i maksûreler ideal bir aruz uygulamasında hoş görülmemiş, fahiş bir hata olarak kabul edilmiştir (Okuyucu ve Yazar, 2020, s. 204).

Bu bilgilerden hareketle *Rehnümâ*'yı imâle-i maksûre açısından incelemeye tabi tuttuğumuzda eserde toplam 230 kez imâle-i maksûreye başvurulduğu görülmektedir. Bu durumda her bir beyit başına düşen imâle-i maksûre sayısının ortalaması 3,07'dir. Bu sonucu mukayese etmek için elimizdeki malzemeler sınırlı olsa da kimi çalışmalarda bu yönde yapılan bazı tespitler bulunmaktadır.¹² Aşağıdaki tabloda bahsi geçen çalışmalarda yapılan tespitler verilmiştir:

Tablo 1. Çalışmalarda Tespit Edilen İmâle-i Maksûre Ortalamaları

Eser Adı	Ortalamaya Dahil Edilen Beyit Sayısı	Beyit Başına Düşen İmâle-i Maksûre Sayısının Ortalaması
Bosnalı İntizâmî'in <i>Tuhfetü'l-İhvân</i> isimli mesnevisi (Okuyucu ve Yazar, 2020, s. 204)	213	1,98
XVI. yüzyıl şairlerinden Mîrzâ'nın mesnevisi (Büyükkaradoğan, 2024, s. 91)	140	3,85
Mîrzâzâde Selim'in <i>Beşîrnâme</i> isimli mesnevisi (Yazıcı, 2024, s. 49)	280	1,02
Emânî'nin <i>Ziyâfetnâme</i> isimli mesnevisi (Yazar ve Ata, 2024, s. 476)	281	1,04

¹² *Rehnümâ*'nın bahsi geçen mesnevilerle karşılaştırılmasının nedeni, bu türden veriler sunan çalışmaların sınırlı sayıda bulunmasıdır. Bu nedenle *Rehnümâ*, bu türden veriler sunan mesnevi çalışmalarıyla mukayese edilmiş, elde bu türden başka veriler bulunmadığı için başka mesnevilerle karşılaştırılmamıştır.

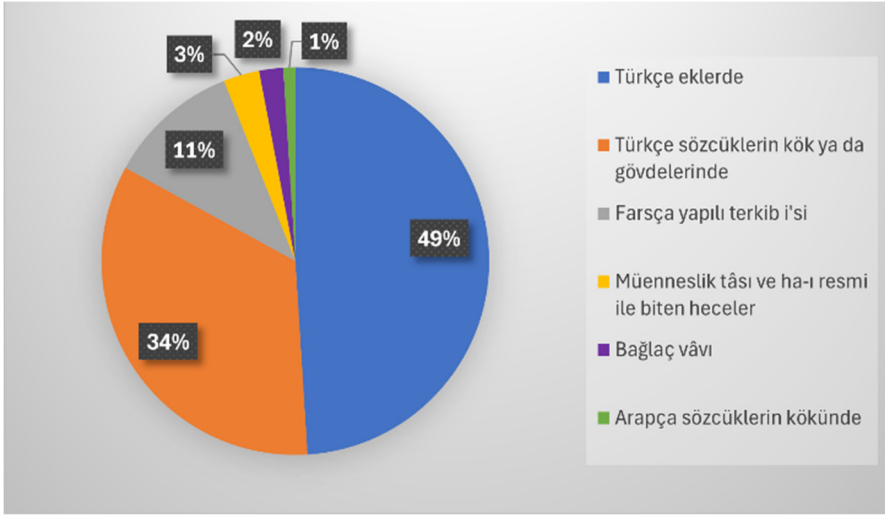
Rehnümâ'nın verileriyle bu sonuçları mukayese ettiğimizde, hacimleri büyük olan bu eserlerin yanında 75 beyit olan *Rehnümâ*'nın beyit başına düşen imâle-i maksûre sayısı "yüksek" olarak değerlendirilebilir.

Öte yandan şairin 3 beyitte 6 kez, 8 beyitte 5 kez imâleye başvurması ve imâle-i maksûrenin hiç kullanılmadığı beyit sayısının 1 olması da şairin vezni tatbik ederken sıklıkla imâle-i maksûreye başvurma ihtiyacı duyduğunu göstermektedir. Aşağıdaki grafik, *Rehnümâ*'da kaç beyitte kaç kere imâle-i maksûreye başvurulduğunu göstermektedir:

Şekil 2. *Rehnümâ*'da İmâle-i Maksûre Sayısının Beyitlere Dağılımı

Okuyucu ve Yazar, Klasik Türk edebiyatında genel olarak imâle-i maksûre kullanımının Farsça terkeb i'leri, bağlaç vâvları ve Türkçe asıllı kelimelerde yoğunlaştığını belirtmişlerdir (Okuyucu ve Yazar, 2020, s. 205). *Rehnümâ*'da ise - şairin tercih ettiği veznin de etkisiyle- imâle-i maksûre en fazla Türkçe eklerde gerçekleşmiş, bunu da Türkçe sözcüklerin kök/gövdeleri takip etmiştir. Aşağıdaki grafik *Rehnümâ*'da imâle-i maksûrenin gerçekleştiği alanları göstermektedir:

Şekil 3. Rehnümâ'da İmâle-i Maksûrenin Gerçekleştiği Alanlar

Grafikteki veriler dikkate alındığında, imâle-i maksûrenin gerçekleştiği alanların %83'ünü Türkçe sözcüklerin oluşturduğu görülmektedir. Rızâ, mesnevisinin 77 sözcüğünde Türkçe kelimelerin kök ve gövdelerinde imâle-i maksûreye başvurmuştur. Şair, bu kelimelerin %76,62'sinde ilk hecede imâle-i maksûreye başvururken %18,18'inde son hecede başvurmuştur. Bunu da %5,19 oranla kelimenin orta hecesi takip etmiştir.

Bununla birlikte imâle-i maksûre, "ile" ve "dahı" kelimelerinin ilk veya son hecelerinde; "bu" ve "an" zamirlerinin ilk hecelerinde ve "ol-" fiilinin ilk hecesinde ekseriyetle görülmüştür. Bu kelimelerin genellikle med harfiyle desteklenerek yazıldıkları dikkate alındığında, buradaki imâlelerin etkisinin görece daha az hissedildiğini söylemek mümkündür (Okuyucu ve Yazar, 2020, 206).

Rızâ, eserinde 112 kelimedede ise Türkçe ekler vasıtasıyla imâle-i maksûreyi uygulamıştır ki bu, %49'luk bir oranla en fazla imâle-i maksûre uygulanan alanı oluşturmaktadır. İmâlenin uygulandığı bu alan içerisinde en fazla kullanılan ekler, %30'luk eşit bir oranla 3. tekil şahıs iyelik eki ve yönelme eki olmuştur. Bunları da %14,67 ve %9,33 oranlarla belirtme ve bulunma hâli ekleri izlemiştir. En az imâle yapılan ekler ise %1,33'lük oranlarla aitlik, eşitlik ve şart eki olmuştur.

Öte yandan *Rehnümâ*'da "tasfiye", "mülhime", "halife" gibi müenneslik tâ'sı ile biten hecelerde kullanılan imâle sayısının sınırlı kaldığını ve bunların meşru durumlarda (Okuyucu ve Yazar, 2020, s. 207) kullanıldığını söylemek mümkündür. Aşağıdaki beyitte böyle bir kullanım görülmektedir:

Anı kırık gün yoğurdu âdem itdi

Halife kıldı şâh-ı eâlem itdi (31)

Rızâ, bazı beyitlerde Arapça sözcüklerin köklerinde imâleye başvurarak klasik Türk edebiyatındaki imâle-i maksûre kullanımının dışına çıkmıştır. Aşağıdaki beyitlerde şair, Arapça

olan “Âdem” ve “secde” kelimelerinin kökünde imâle-i maksûreye başvurarak bariz bir hata işlemiş, beyitlerin ses yönüne önemli ölçüde zarar vermiştir:

Ezel bezmin/de dört saff ol/dı ervâh

Vücûd Âde/m'e evvel ol/dı mişbâh (34)

Buyurdı kim/ide secde/ferişte

Buyurmışdur/Hudâ âyet/gör işte (33)

Aşağıdaki beyitte ise şair, iktibas ettiği Arapça bir kelimenin ekinde imâle-i maksûreye başvurmuştur. Bu noktada “*Nefahtu*” nun Arapça bir kelime olmasına rağmen imâle yapılan alanın kelimenin kökü değil eki olması sebebiyle imâle yapılmaya uygun görülmüş olabileceği yorumu yapılabilir. Ayrıca kelimenin iktibas olması ve metne dahil edilmesinin zor olabilme ihtimali düşünüldüğünde, burada imâlenin görece hoş karşılanır bir durum olduğu söylenebilir:

Pes andan son/ra viridi a/nâ rûhı

“*Nefahtu*” bir/le içürdi/sabûhı (32)

Buna karşılık aşağıdaki beyitte ise şair, Arapça bir cümleyi imâle-i maksûre dâhil hiçbir uygulamaya başvurmayarak vezne başarılı bir şekilde uygulamıştır:

Şakî olur/sa'îd ister/se Mevlâ

Te 'âlâ lût/fühü 'amme'l/-berâyâ (65)

Öte yandan beyitlerin alt ve üst mısraları arasında paralel olarak yapılan ve çoğu zaman “tarsî” sanatıyla birlikte gelen imâleler ise “paralel imâleler” olarak adlandırılır (Saraç, 2019, s. 214). Bu türden imâleler, metne ahenk yönünden olumlu katkıda bulunur ve beytin ses değerini yükseltir (Saraç, 2019, s. 214). *Rehnümâ*'da imâle-i maksûrenin bu yönüyle metne ses açısından çok fazla hizmet etmediği görülse de aşağıdaki beyitte tarsî sanatının bir örneği olarak paralel imâleler dikkat çekmektedir:

Ġdâ-yı ten.ta'âm-ı çerb u ra'nâ

Ġdâ-yı cân kelâm-ı pāk ü zibâ (18)

Bu bölüm sonucunda, şairin seçtiği veznin de etkisiyle yoğun bir şekilde imâle-i maksûreye başvurma ihtiyacı duyduğu, imâlelerin ses ve paralellik açısından metne sınırlı katkı sunduğu ve bariz bir hata olarak görülen Arapça kelimenin kökünde yapılan imâleler dışında imâle-i maksûrenin büyük oranda meşru olarak belirlenen alanlar çerçevesinde kullanıldığı söylenebilir.

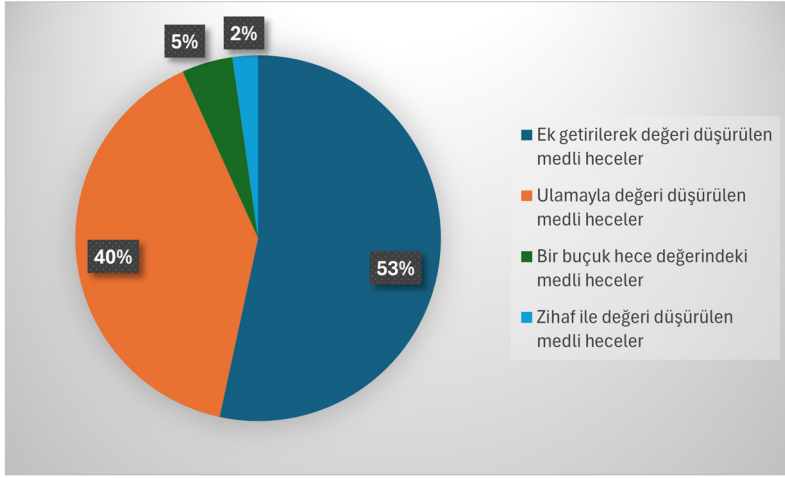
2.1.2. İmâle-i Memdûde

Med, aruzda bileşik hecelerın bir buçuk hece değerinde değerlendirilmesine denir (Saraç, 2019, s. 211). Yerinde kullanıldığı zaman şiire ahenk katan bu uygulama Türkçe kelimelerde yapıldığında ise genellikle kusur olarak görülmüştür (Kaplan, 2011, s. 634).

Öte yandan, meddin bazı durumlarda ortadan kalkabildiği görülmektedir. Saraç'ın yaptığı tespite göre bu durumlar şunlardır (Saraç, 2019, s. 212):

- Medli heceden sonra ulama imkânı olması
- Medli hecenin Farsça terkinin ilk kelimesi olması

Bu bilgiler doğrultusunda *Rehñümâ*'daki med kullanımı incelendiğinde şairin medli heceye çok sık başvurmadığı görülmektedir. 75 beyit içerisinde sadece 6 kez medli hece bir buçuk hece değerinde kullanılırken 53 tanesinde ulamayla, 71 tanesinde getirilen eklerle, 3 tanesinde ise zihaf uygulamasıyla medli hecenin değeri düşürülmüştür. Öte yandan şair, sonu elif nun ile biten hecelerde med yapılmaması kuralına (Saraç, 2019, s. 213) sadık kalmış, 9 adet elif nun ile biten kelimenin hiçbirinde imâle-i memdûdeye başvurmamıştır. Bunun yanı sıra şairin, 6 adet medli hecenin 4 tanesini “derd, bezm” gibi iki ünsüz heceyle biten sözcüklerde, 2 tanesini ise “habîbullâh, cây” gibi bir uzun ünlü ve bir ünsüzle biten hecelerde uyguladığı görülmektedir. *Rehñümâ*'daki medli hecelerin genel kullanımını şu grafik ile göstermek mümkündür:

Şekil 4. *Rehñümâ*'da Medli Hecelerin Kullanımı

Rehñümâ'da çok fazla örneği görülmesi de aşağıdaki beyitte imâle-i memdûdenin paralel olarak uygulanması ses yönünden elde edilen değeri yükseltmiştir:

Ne yirden geldün işbu cây-gâha

Neye geldün bu fânî **bezm**-gâha (16)

Bununla birlikte sanatsal gayelerin arka planda tutulduğu metinlerde daha fazla görülen Türkçe kelimelerdeki imâle-i memdûde uygulamasına (Okuyucu ve Yazar, 2020, s. 210) *Rehñümâ*'da rastlanmamıştır.

2.1.3.Zihaf

Vezni tatbik etmek amacıyla uzun okunması gereken hecelerin kısa hece olarak değerlendirilmesine zihaf denir (Saraç, 2019, s. 215). Uzun ünlülerin kısa ünlü şeklinde değerlendirilmesi metnin edebî değerini düşüren zihaf sayılmakla birlikte medli hecenin bir hece değerinde okunması metnin edebî değerini daha az düşüren, daha hoş görülen zihaflardır (Saraç, 2019, s. 215-216).

Bu bilgiler doğrultusunda *Rehnümâ*'daki zihaf kullanımı incelendiğinde, zihafın sadece 3 sözcükle sınırlı kaldığı, bunların da metnin edebî değerini düşürecek şekilde değil, daha hoş karşılanan medli hecelerin bir hece değerinde okunması ile uygulandığı söylenebilir. Bu türden zihafa başvuru kelimelemlerin üçü de sayılardan oluşurken iki tanesinin aynı kelimedede yapıldığı görülmüştür:

Anı **kurk** gün yogurdı âdem itdi
Halîfe kıldı şâh-ı âlem itdi (31)

Ezel bezminde **dört** şaff oldı ervâh
Vücüd Âdem'e evvel oldı mişbâh (34)

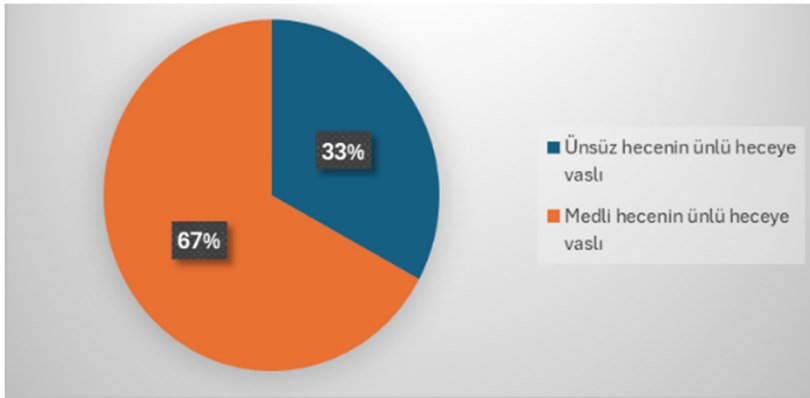
Bu **dört** şaff ehlini yâd itdi Mevlâ
Hesâb it kangisindansın sen anla (73)

Bu bölümün sonucunda eserde zihafa çok fazla başvurulmadığı, başvurulduğunda ise zihafın makul görülen alanlar çerçevesinde kullanıldığı söylenebilir.

2.1.4. Vasl/Ulama ve Sekt

Ünsüz ile biten bir kelimeyi vezni tatbik edebilmek amacıyla ünlü ile başlayan bir kelimeye bağlayarak okumaya ulama denir (Saraç, 2019, s. 208). Türkçenin ses akışına uygun bir durum olan bu uygulama, bir aruz kusuru olarak görülmemektedir. (Saraç, 2019, s. 208).

Rehnümâ'da toplamda 82 kez ulamaya başvurulmuştur. Ulamanın gerçekleştiği alanları ve oranlarını şu grafikte göstermek mümkündür:

Şekil 5. *Rehnümâ*'da Ulamanın Gerçekleştiği Alanlar

Grafikte de görüldüğü üzere, ulamaların büyük bir kısmı medli hecenin ünlü heceye ulanması ile oluşturulmuştur. Bu türden ulamaların sayısı 55'tir. Medli hecelerden 12 tanesi bağlaç vâına ulanırken geri kalanı ünlü bir heceye ulanmıştır. Ünsüz hecenin ünlü heceye ulandığı ulamaların

sayısı ise 27'dir. En çok ulama yapılan sözcük, 12 kez ile "ol- "fiili olmuştur. Bunu, 8 kez ile "İt- " fiili, 5 kez ile "an" zamiri takip etmektedir.

Ünsüz hecenin ünlü heceye ulandığı aşağıdaki beyitte ulamaların paralel bir şekilde uygulanması, beyte ahenk katmıştır:

Anı kırk gün yogurdı âdem_itdi

Halîfe kıldı şâh-ı âlem_itdi (31)

Ünsüz hecenin bağlaç vâvına ulandığı aşağıdaki beyitte de yine paralel bir uygulama görülmektedir:

Gîdâ-yı ten.taâm-ı çerb_u raenâ

Gîdâ-yı cân kelâm-ı pâk_ü zîbâ (18)

Öte yandan, mesnevi gibi uzun anlatılarda vezni tatbik edebilmek amacıyla sıklıkla başvuru alanı, sayısı genişletildikçe metnin ahenginin zarar gördüğü iki ünlü arasında yapılan ulamaya (Okuyucu ve Yazar, 2020, s. 216) *Rehnümâ*'da rastlanmamıştır. Bu da metinde bu yönden bir ses bozulmasının olmadığı gösteren bir işaret olarak değerlendirilebilir.

Rehnümâ'da, vaslın uygulanmamasıyla meydana gelen sekt uygulamasına (Okuyucu ve Yazar, 2020, s. 215) ise toplam 42 yerde rastlanmıştır. Bu sayının- Emânî'nin 281 beyitlik *Ziyâfetnâme* isimli mesnevisinde 58 yerde (Yazar ve Ata, 2024, s. 480) başvuru alanı sekt uygulaması ve Mirzâ'nın *Beşîrnâme* isimli mesnevisinin incelenen 140 beytinde 62 yerde (Büyükkaradoğan, 2024, s. 103) başvuru alanı sekt uygulaması ile mukayese edildiğinde- eserin hacmine göre fazla olduğu söylenebilir. Öte yandan, *Rehnümâ*'da sekt, %85 oranla daha çok tefile içinde tercih edilmiş, %15 oranla ise tefile sonunda tercih edilmiştir. Sekt alanının tefile sonunda kullanıldığı yerlerde doğal akıştaki bozulmanın daha az hissedildiği görülmektedir (Okuyucu ve Yazar, 2020, s. 215). Şu beyit, bu duruma örnektir:

Yogirdi top/rağın kudret/ eliyle

Belürdi re/s ü yed aezâ/ bil-ile (30)

Şu beyitte ise ulama imkânı olduğu hâlde ulamanın uygulanmamasının beytin ahengini bozduğu söylenebilir:

Muhammed cüm/lenün ser-çeş/mesidür

Muhabbet çeş/mesinün eş/mesidür (26)

Rehnümâ'da sektin kullanıldığı yerler iç kafiye oluşturacak şekilde kullanılmamıştır fakat sektin anlama katkı sağladığı yerler görülmüştür.¹³ Aşağıdaki beyitlerin ilkinde sekt hem tefile sonunda kullanılmış hem de bir tür virgül görevi görüp emir anlamının vurgulanmasını sağlamıştır. İkinci ve üçüncü beyitte ise yine bir tür virgül görevi görerek Allah'ın birliğinin ve şart anlamının vurgulanmasını sağlamıştır:

Namâzı kıl /oruç,tut vir/ zekâtı

¹³ Cihan Okuyucu ve Sadık Yazar, *Tuhfetü'l-İhvân* adlı mesnevi üzerinden yaptıkları incelemede sektin kimi zaman bir tür virgül görevi görüp vurgu işleviyle anlama katkı sağladığını belirtmişlerdir. Bk. (Okuyucu ve Yazar, 2020, s. 215).

Cehennemden/ bulasın tâ/ necâtı (52)

Şehâdet it/ Hudābirdür/ O'dur Hâk

Muhammed Hâk/ Resûl'idür/ muhaqqak (51)

Sözi aqlın/ca añlar her/ kimesne

°Aceb sırdur/ bilürseñ iş/bu nesne (20)

2.1.5.Tahfif

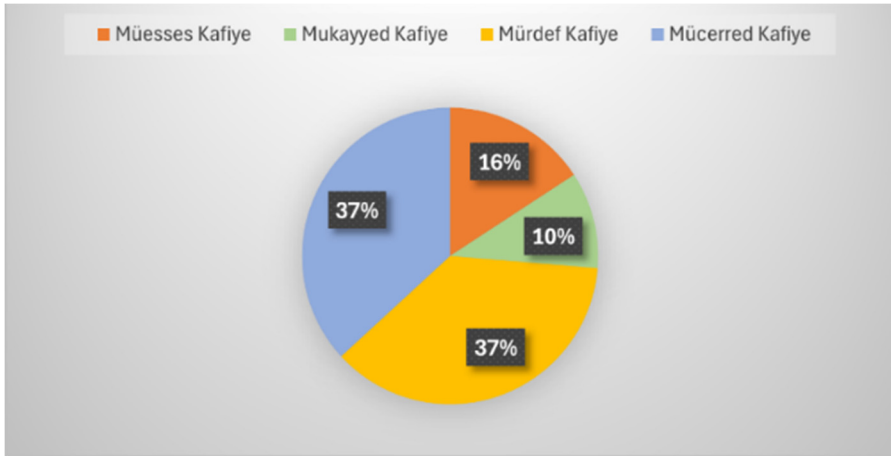
Vezni tatbik etmek amacıyla şeddeli bir harfi şeddesiz okumaya tahfif denir (Saraç, 2019, s. 219). Şair, eserinde bu uygulamaya sadece bir kez başvurmuştur. Aşağıdaki beyitte normal şartlarda “saff” olarak okunması gereken kelime mefâ'ülün vezninin ilk hecesine uydurmak için “saf” şeklinde okunmuş, bu sayede ulama imkânıyla birlikte kelime vezne uydurulmuştur:

Saf-ı şâliş °avâm-ı mü°minîn hem

Havâş-ı °âsiyân hem añ münzam (40)

2.2.Rehnümâ'da Kafiye Kullanımı

Rehnümâ'nın 75 beyti üzerine yaptığımız incelemede, 28 kez mücerred, 28 kez mürdef, 11 kez müesses, 8 kez ise mukayyed kafiyenin tercih edildiği görülmüştür. Bunların kullanım oranlarını şu grafik ile göstermek mümkündür:

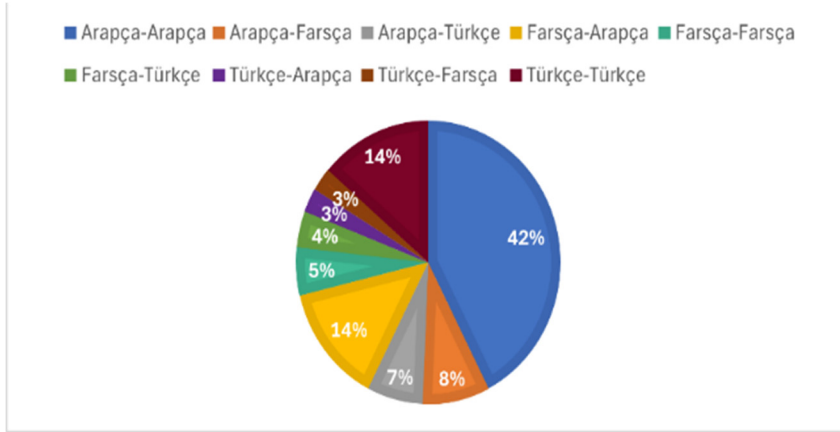

Şekil 6. Rehnümâ'da Kullanılan Kafiye Türleri

“Mürdef kafiye çoğu incelemede en çok kullanılan kafiye türü olarak öne çıkmaktadır” (Okuyucu ve Yazar, 2020, s. 220). Rehnümâ'da ise mürdef ve mücerred kafiyenin eşit oranda kullanıldığı görülmektedir.

Mücerred kafiyeler genellikle Arapça-Arapça veya Farsça-Arapça asıllı kelimelerden oluşmuştur. Mürdef kafiyelerde de durum değişmemiştir. Fakat 3 sözcükte Türkçe kelimelerdeki harfler ridf

harfi gibi düşünülerek mürdef kafiye olmaya icbar edilmiştir. Bütün kafiye türlerindeki kelimelerin dillere göre dağılımını ise şu grafikte göstermek mümkündür:

Şekil 7. Rehnümâ'da Kullanılan Kafiye Kelimelerinin Dillere Göre Dağılımı

Grafikte de görüldüğü üzere kafiye kelimelerinin %42'lik oranını Arapça kelimeler oluşturmaktadır. Bu durumun klasik Türk şiirinin genel temayülüne uygun olduğu söylenebilir. Cihan Okuyucu ve Sadık Yazar, Bosnalı İntizâmî'nin *Tuhfetü'l-İhvân* adlı eseri üzerinden yaptıkları incelemede genel temayülde Arapça asıllı sözcüklerin bu kadar fazla kullanılmasının geleneksel bir tarza uygun olmakla birlikte bu durumun Arapçanın dil olanaklarıyla da ilişkilendirilebileceğini söyleyerek şairlerin, bir kök kelimenin farklı vezinlere dahil edilmesiyle yeni anlamlarının türetildiği Arapçanın dil olanaklarını kullanarak aynı vezinde kelimelerle kafiye oluşturduklarını ve bu şekilde oluşturulan kafiyelerdeki ahenk ve musikinin arttığını ifade etmişlerdir (2020, s. 222-223).

Rehnümâ'da da şairin Arapçanın dil olanaklarından yararlanarak aynı vezinde kafiyeler ortaya koyup kafiyeyle sağlanan ahengi artırdığı görülmektedir:

Bil imdi mebde'in ber-vech-i **icmâl**

Hudâ'ya hamd u şükr it kılma **ihmâl** (44)

Ne kim isterseñ anda cümle **mevcüd**

İtâ'at iden aña oldı **mes'üd** (2)

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi ilk beyitte if'âl vezninden olan iki kelime mürdef kafiye olarak kullanılmış, ikinci beyitte de mef'ül vezninden olan iki kelime yine mürdef kafiye olarak kullanılmıştır. *Rehnümâ*'da bu türden 18 adet kullanım görülmektedir. Bu kullanımların 9 tanesi müesses, 6 tanesi mürdef, 2 tanesi mücerred, 1 tanesi ise mukayyed kafiye oluşturmuştur:

Tablo 2. *Rehnümâ*'da Aynı Vezinde Kullanılan Kafiyeler

Beyit	Kafiye kelimeleri	Vezin	Kafiye
2	Mevcüd/mes'üd	Mef'ül	Mürdef

7	Kıyâmet/şefâ'at	Fe'âlet	Müesses
14	Rihlet/hikmet	Fi'let	Mücerred
19	Hâzır/nâdir	Fâ'il	Müesses
22	Hasâis/nefâis	Fe'âil	Müesses
25	Ahmed/eb'ad	Ef'al	Mücerred
29	Âlem/âdem	Fâ'el	Müesses
31	Âdem/âlem	Fâ'el	Müesses
35	Enbiyâ/evliyâ	Ef'ilâ	Mukayyed
42	Râbi'/tâbi'	Fâ'il	Müesses
44	İcmâl/ihmâl	İf'âl	Müesses
52	Zekât/necât	Fe'âl	Mürdef
56	Tevhîd/tefrîd	Tef'il	Mürdef
74	Na'im/cahîm	Fa'il	Mürdef
75	Cahîm/na'im	Fa'il	Mürdef
76	Munâfik/muvâfik	Mufâ'il	Müesses
78	Kıyâmet/inâyet	Fi'âlet	Müesses
80	Kabûl/rasûl	Fa'ûl	Mürdef

Öte yandan *Rehnümâ*'da, 75 beytin 34 tanesinde redif kullanımı dikkat çekmektedir. Bu kullanımlar incelendiğinde, şairin Türkçe kelimelerle redif oluşturma temayülünde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda kullanılan redifler genellikle Türkçe eklerden oluşmuş; en çok bildirme, yönelme ve belirtme ekleri redif olarak tercih edilmiştir. Bunların dışında 2 beyitte de çekimli fiil redif olarak tercih edilmiştir. Türkçe ek ve filler dışında sadece bir beyitte Farsça nispet yâ'sı redif olarak kullanılmıştır.

2.2.1.Kafiye Kusurları

Rehnümâ'da toplam 12 beyitte kafiye kusuruna rastlanmıştır.

Îtâ-yı celî ve îtâ-yı hafî olarak ikiye ayrılan îtâ kusuru, şiirde aynı kafiyenin tekrarlanmasıyla meydana gelmektedir (Saraç, 2019, s. 274). Îtâ-yı celî, kafiye tekrarının açık olmasıyla meydana gelirken îtâ-yı hafî, kafiye tekrarının açık olmadığı ve kusurun daha az hissedildiği durumdur (Saraç, 2019, s. 274). *Rehnümâ*'da îtâ-yı hafî olarak değerlendirilebilecek örnekler görülmüştür.

Îtâ olarak değerlendirdiğimiz aşağıdaki beytlere bakıldığında aynı anlam ve fonksiyonda olmayan ses tekrarlarıyla karşılaşılacaktır. Yani, yinelenen sesler takip edildiğinde bunların aynı fonksiyonda olduğu görülmektedir. Aşağıdaki beyitte “gâh” kelimelerinin aynı fonksiyonda kullanıldığını fakat okuyuşta bunun hemen anlaşılmadığı söylenebilir. Bu sebeple bu kusur, îtâ-yı hafî olarak değerlendirilebilir:

Ne yirden geldün işbu cāy-**gāha**

Neye geldün bu fānī bezm-**gāha** (16)

Aşağıdaki örnekte ise ilk mısradaki “saflar” ismi çoğul eki alırken, ikinci mısradaki “varurlar” fiili üçüncü çoğul şahıs eki almıştır. Yani ikisi de çokluk görevindedir ve aynı ekler kullanıldığı için îtâ kusuru oluşmuştur. Fakat ilk okuyuşta bunun hemen fark edilemediği ve bu sebeple bu beyitte îtâ-yı hafî olduğu söylenebilir:

Ki ervāh olmuş-idi niçe **saflar**

Yine hep cümlesi anda varurlar (69)

Rehnümâ'da görülen bir diğer kafiye kusuru ise ikvâ'dır. İkvâ, kafiye kelimelerinde reviden önceki seslerde hareke birliğinin olmamasıdır (Saraç, 2019, s. 273). Aşağıdaki beyitte “söz” ve “iz” kelimelerinde reviden önceki seslerde hareke birliği olmadığı görülmektedir:

Gel imdi dinle mebdē **söz**lerini

Hem izle kümmelinün **iz**lerini (23)

Bunların yanı sıra şairin bazı kelimeleri tekellüfle kafiye yapmaya çalıştığı görülmüştür. Aşağıdaki beyitte “cân” kelimesinin kökükken “olan” kelimesindeki sıfat fiil ekiyle birlikte kelimeler kafiye olmaya icbar edilmiştir:

Muqaddemdür cemî-i halk **ol**andan

Muhabbet vâcib oldı anâ **cân**dan (27)

İkfâ, revî harfinin birbirine mahreç bakımından yakınlığı olan harflerden yapılmasıyla gerçekleşir (Saraç, 2019, s. 274). Şair, aşağıdaki beyitte mahreçleri birbirine yakın olan “b” ve “p” harfini revî yaparak ikfâ kusuru işlemiştir:

O gün-kim enbiyâ “nefsî” diye hep

Beni fazluñla mağfür eyle yâ **Rab** (79)

Rehnümâ'da müstahlef harfleri ile oluşan ve diğer kusurlara görece hoşgörüle bakılan kusura (Kaçar, 2010, s. 88) ise 3 yerde rastlanmıştır. Aşağıdaki beyitlerde şairin, “Arapça ya da Farsça asıllı mürdef kelimelere eş olarak bu türden Türkçe kelimeler getirdiği görülmektedir” (Okuyucu ve Yazar, 2020, s. 220). Böylece şair, Türkçe kelimeyi Arapça/Farsça bir kelimeyle mürdef kafiye yapmıştır (Okuyucu ve Yazar, 2020, s. 220):

Yolı bu gösterür sen menzile **var**

Huzür it istirâhat eyle iy **yâr** (10)

Ne yire varasın soñra bil **anı**

Münâsib neyse eyle besle **cânı** (17)

Bularuñ nefsinuñ levvâme **adı**

Çalış bundan geçüp itme **inâdı** (41)

Öte yandan Saraç'ın da ifade ettiği gibi “klasik şiir anlayışında kafiye için olduğu şeklindeki anlayışın yanlış olduğunu gösteren bir husus da kafiye kusurları bahsinde ortaya çıkmaktadır” (2019, s. 275). *Rehnümâ*'daki bazı kafiye kusurlarını bu açıdan ele almak mümkündür. Aşağıdaki ilk beyitte, itâ-yı hafî olarak değerlendirebileceğimiz kafiye kusurunda “merâtib” ve “it” kelimeleri imla bakımından kusurlu görülmektedir çünkü revî harfinde birlik yoktur ve harfler mahreç bakımından da birbirine yakın değildir. Fakat bu kusur, kulak açısından düşünülürse ilk okuyuşta hemen fark edilmemektedir yani kulak açısından kafiye oluşmuş gibidir. 2. beyitte ise revî harfî “lam (ل)” dır; revî harfinden önceki seslerin birisinin “i” birisinin “e” olduğu görülmektedir. Bu durumda ikvâ kusuru oluşmaktadır ancak imlada “bil” olarak yazılan kelimenin günlük dilde “bel” şeklinde telaffuz edilebildiği de düşünülürse kulak açısından kusursuz bir kafiye oluşmaktadır. Bu bakımdan, bu durum her ne kadar imlada tutarsız olarak gözükse de konuşma dilinde tutarlı olabileceği ve şairin bunu düşünerek kafiye oluşturmuş olabileceği ihtimaliyle bu duruma ihtiyatlı yaklaşmak gerekmektedir. Dolayısıyla bu örnekler şairin günlük konuşma dilini de esas alarak kulak için kafiye de önem verdiğini gösteren bir unsur olarak değerlendirilebilir:

Bu üç hâletde insâna **merâtib**

Nedür diyem añı cân-ile güş **it** (15)

Yogirdı toprağın kudret **eliyle**

Belürdi re's ü yed a'zâ **bil**-ile (30)

Öte yandan şairin eserinde bazı yerlerde lafız sanatlarına da başvurduğu görülmektedir. Mesnevi geleneğindeki genel seyre uygun olarak lafız sanatlarından en çok cinasa başvuran şair, tür olarak lâhik, tam ve nâkis cinasları tercih etmiştir. Şair, bu cinasların çoğunu Arapça aynı vezinde kullanılan kafiye alanında gerçekleştirmiş, aynı vezinde kullanılan kafiyelerle sağlanan ahengi (Okuyucu ve Yazar, 2020, s. 223) cinas sanatıyla da pekiştirmiştir. Aşağıdaki beyitlerdeki bir harf farklılığı ile meydana gelen lâhik cinaslar (Saraç, 2010, s. 246), bu türden kullanımlara örnektir:

°Avâm-ı °aşıyândur şaff-ı **râbi**°

Dahı kâfir münâfık añı **tabi**° (42)

Bil imdi mebde°in ber-vech-i **icmâl**

Huda'ya hamd u şükr it kılma **ihmâl** (44)

Muhalleddür velî kâfir **munâfık**

Cehennem oldı anlara **muvañık** (76)

Bunlar haricinde şair, çok sınırlı olarak iştikak¹⁴ ve bir beyitte tarsî sanatına başvurmuştur. Aşağıdaki beyitte tarsî sanatını uygulayan şair, aynı zamanda imâle-i maksûreleri ve vasılları paralel olarak uygulamış ve ses yönünden elde edilen değeri yükseltmiştir (Okuyucu ve Yazar, 2020, s. 207):

Ġidā-yı ten/ ta°ām-ı çer/b_u ra°nā

Ġidā-yı cān/ kelām-ı pā/k_ü zībā (18)

3. Rehnümâ'nın Çeviriyazı Metni ve Diliçi Çevirisi¹⁵

No	Beyit	Diliçi Çeviri
der-İbtidâ-i Ebyat ve bihî Nesta'in		
Beyitlerin başlangıcı ve O'ndan yardım dileriz.		
Bismillahirrahmanirrahim		
Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla (başlarım).		
[Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün]		
1 [105a]	Sipās u hamda lāyık-kim Ĥudā'dur Kitāb indürdi bize reh-nümādur	Övgüye ve hamda layık olan Allah'tır. Bize kitap indirmiştir ve (O kitap) bize kılavuzdur.
2	Ne kim isterseñ anda cümle mevcüd İta°at iden aña oldı mes°ud	Neyi istersen hepsi onda mevcuttur. Ona uyan mutlu olmuştur.
<i>Kemā'ka'llellāhu °azze ve celle</i> "Velā ratbin velā yābisin illā fī kitābin mubīn(in)"		
Şanı yüce Allah'ın buyurduğu gibi: "Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır." (En'âm 6/59)		
3	Selām olsun dahı ol afitāba Ĥabībullah olan °alī-cenāba	O güneşe, Allah'ın sevgilisi olan yüce yaratılışlıya da selam olsun.
4	Bu demler cümleten anuñ demidür Cemī°-i enbiyānuñ ĥatemidür	Bu zamanların hepsi onun zamanıdır ve (O), tüm peygamberlerin sonuncusudur.
<i>Kemā'ka'llellāhu Te°ala°azze ve celle</i> "Ma°kāne Muĥammedun eba°eĥadin min ricālikum velakin rasulallahı ve ĥateme'n-nebiyyiñ" ,sadaĥallahı'l-°azim		
Şanı yüce Allah'ın buyurduğu gibi: "Muhammed sizin adamlarınızdan hiçbirinin babası değildir." (Ahzâb 33/40) Yüce Allah doğru söyledi.		
5 [105b]	Dahı aşĥāb u āline tamāmet Şalāt-ile selām-ı bī-nihāyet	(O'nun) tüm ashâbi ve ailesine de sonsuz salat ve selam (olsun).
Ve ba°du Bundan sonra		
6	Rızā bī-çāre eyler āñ u zārī Ola kim ola Bārī aña yārī	Rızâ, belki Allah ona yardımcı olur diye çaresizce ah eder ve ağlar.
7	Ĥabībullah olduĥda kıyāmet İde ol derd-mend için şefā°at	Allah'ın sevgilisi (Hz. Muhammed) kıyamet olduğu zaman o dertli için şefa°at etsin.
8	Çün anuñ mahlaşı nāmī Rızā'dur Pes ismi bu kitabıñ Reh-nümā'dur	Onun mahlası ve ismi Rızâ olduğu için bu kitabın ismi Rehnümâ'dır.
9	Ķulāĥuzdur tarīĶ-i müstaĥıme	(Bu kitap), doğru yola kılavuzdur. Belki gönlüme yol gösterir.

¹⁴ İştikak örnekleri için bk. 12, 56. beyitler.

¹⁵ Çeviri yazı metin oluşturulurken şu çalışmaya bağlı kalınmıştır: (Açıl vd., 2022).

	Ola kim reh-nümâ ola dilime ¹⁶	
10	Yolu bu gösterür sen menzile var Huzûr it istirâhat eyle iy yâr	Ey dost! Yolu bu (kitap) gösterir, sen menzile var, huzurlu ol ve dinlen.
Maṭla°-ı kitab-ı müstetâb Güzel kitabın başlangıcı		
<i>Ḳalellâhu Te°alâ°azze ve celle</i> “Vehuvellezî yebdeu°l-halka sümme yu°iduhü”		
Şânı yüce Allah şöyle buyurdu: “Varlığı ilkin yaratan, sonra bunu tekrar eden O’dur.” (Rûm 30/27)		
11	Bu minvâl üzere itmişler kitâbet Ki insânda olur üç dürlü hâlet	İnsanda üç türlü hâl olduğunu bu minval üzere yazmışlardır.
12	Birisi oldı çün anuñ bidâyet Aña mebdê didiler ehl-i sünnet	Onun birisi başlangıçtır. Sünnet ehli ona mebdê (başlangıç/yaratılış) demiştir.
13	Hayât eyyâmdur birisi iy yâr Ma°aş adın kodılar aña ebrâr	Ey dost! Birisi, hayat günleridir. İyi kimseler ona maaş (yaşam) adını koymuştur.
14	Biri cân-kim bedenden itse riḫlet Ma°ad adın didiler ehl-i ḫikmet	Birisi de ruhun bedenden göçmesidir. Hikmet ehli (filozoflar) buna maad (dönüş) ismini verdiler.
15	Bu üç hâletde insâna meraṭib Nedür diyem añı cân-ile güş it	Bu üç hâlde insanın mertebeleri nedir söyleyeyim, onu can ile dinle.
16	Ne yirden geldüñ işbu cây-gâha Neye geldüñ bu fâni bezm-gaha	Bu yere nereden geldin? Bu geçici meclise neden geldin?
17	Ne yire varasın soñra bil anı Münâsib neyse eyle besle cânı	Sonra nereye varacağını bil, uygun olan neyse canı öyle besle.
18	Gıdâ-yı ten ṭa°âm-ı çerb u ra°nâ Gıdâ-yı cân kelâm-ı pak ü zibâ	Vücutun gıdası tatlı ve güzel yemektir. Canın gıdası ise güzel ve temiz sözdür.
19	Kelâm-ı enbiyâ ḫelvâ-yı ḫâzır Velf ekl eyleyenler añı nâdir	Peygamberlerin sözleri hazır bir helvadır fakat onu tadanlar azdır.
20	Sözi aqlınca añlar her kimesne °Aceb sırdur bilürseñ işbu nesne	Sözü herkes aqlınca anlar, eğer bilersen bu çok acayip bir sırdır.
<i>Kema°ḳalê°n-nebiyyu°aleyhi°s-selâm: “Kellimu°n-nâse °alâḳadri °uḳülîhim”</i>		
Selam onun üzerine olsun. -Hz. Peygamber’in buyurduğu gibi:- İnsanlarla akletme kabiliyetleri kadar konuşunuz. ¹⁷		
21	Umaruz kim hidâyet ide Bārī [106a] Ki her bir kimseye yâr ola bārī	Allah’ın herkese yardımcı olmasını (ve) doğru yolu göstermesini umarız.
22	Sözi fehîm eylemez gerçi ḫaşâyis E°alîye bu sözlerdür nefâyis	Gerçi fena tabiatlılar sözü anlayamaz (ama) yüce kimseler için makbul olan bu sözlerdir.

¹⁶ Yazmada kelime, “velîme”, “velîme+e” şeklinde okumalara elverişlidir. Fakat “dügün merasimi, dügün ziyafeti” anlamlarına gelen “velîme” kelimesi (bk. Kubbealtı Lügatı, “Velîme”), bağlama ve anlama uygun düşmemektedir. Aynı şekilde “velîme+e” şeklindeki okuma da metinde anlamlı bir karşılık bulmamaktadır. Bu durumda (و) harfinin (ـ) şeklinde okunabileceği de gündeme gelmektedir. Harf bu şekilde okunduğunda ise “delim” ve “dilim” olmak üzere iki olasılık ortaya çıkmaktadır. “Delim” kelimesi eski Türkçede “çok” anlamına gelmektedir (bk. Dilçin, 2023, s. 75) fakat bu da anlama ve bağlama uygun düşmemektedir. Bu durumda her ne kadar klasik imlaya uymasa da “gönül” anlamındaki dil kelimesine iyelik eki getirilerek oluşturulan “dilim” kelimesi en makul seçenek olarak görülmektedir.

Bununla birlikte kelimenin farklı okuma ihtimallerine de açık olduğu söylenebilir:

¹⁷ Bk. (Aclûni, 2019, I/s. 484).

Faşlün fi mebdē'l-insân

İnsan başlangıcıyla ilgili bölüm

23	Gel imdi diñle mebdē° sözlerini Hem izle kümmelinüñ izlerini	Şimdi gel mebdē (yaratılış) sözlerini dinle. Aynı zamanda olgun kimselerin izlerini izle.
24	Hudā ervañı çün evvel yaratdı Anuñ-çün cism-i insāni yir itdi	Allah, önce ruhları yarattı. Bunun için de insan bedenini yer etti.
<i>Kemā kaellāhu Teāla° azze ve celle</i> “Lekad hālakne'l-insāne fi ahseni taqvīm summe radednahu esfele safilin” Ya°nī hālakna'l-ervañe'l-insāniyyete sümme radednahu esfele's-safilin ya°nī ile'l-bedeni		
Şāni yüce Allah'ın buyurduğu gibi: “Şüphesiz biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır. Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik.” (Tin 95/4-5) Yani insan ruhlarını yarattık sonra onları alçakların en alçağına yani bedene geri döndürdük.		
25	Dahı bundan muqaddem rūñ-ı Añmed Yaradılmışdı görme anı eb°ad	Bundan önce de Hz. Muhammed'in ruhu yaratılmıştı, onu uzak görme.
<i>Kemā kale'n-nebiyyu °aleyhi's-selām:</i> “Evvelü mā hālakallahu rūñı”		
Salat ve selam onun üzerine olsun. Hz. Peygamber'in dediği gibi: “Allah'ın yarattığı ilk şey ruhumdur.” ¹⁸		
26	Muhammed cümleñün ser-çeşmesidür Muhabbet çeşmesinüñ eşmesidür	Hz. Muhammed, herkesin çeşmesidir. Muhabbet çeşmesinin ise kaynağıdır.
27	Muqaddemdür cemī°-i halk olandan Muhabbet vācib oldı aña cāndan	(O), tüm yaratılanlardan daha önce gelir. Ona gönülden muhabbet gereklidir.
28	Nice cān bilmesün kendüye cānāñ Buyurdi kendü şānında o sulñāñ	Can, onu kendisine nasıl canan bilmesin? Nitekim O sultan, kendi şānında (şöyle) buyurmuştur:
<i>Kemā kale'n-nebiyyu sallallahu °aleyhi ve sellem: “Ene minallāhi ve'l-mü°minüne minnī”</i>		
Hz. Peygamber'in dediği gibi-Salat ve selam onun üzerine olsun- “Ben Allah'tanım müminler de bendendir.” ¹⁹		
29	Pes andan soñra ol Hālak°-ı °ālem Yaratdı bir kimesne adı Ādem	Ondan sonra âlemin yaratıcısı, adı Ādem olan bir kimse yarattı.
30	Yoğırdı toprağın kudret eliyle Belürdi re°s ü yed a°zā bil-ile	(Ādem'in) toprağını kudret eliyle yoğurdu. Baş, el ve organlar bel ile (birlikte) belirdi.
31	Anı kırk gün yoğurdi ādem itdi Hālifē kıldı şāñ-ı °ālem itdi	Onu kırk gün yoğurup insan yaptı. Halife kılıp âlemin şāñı yaptı.
<i>Kemā kale'n-nebiyyu sallallahu Teāla° aleyhi ve sellem:</i> <i>Hikāyetün °anillāhi Teāla°: “Ĥammartu tñete ādeme bi-yedī erba°ine sabañan”</i> <i>Ve kaellāhu Teāla°:</i> <i>“İnnī cā°ilün fi'l-arzi hālifeten”</i>		
Hz. Peygamber'in dediği gibi: -Salat ve selam onun üzerine olsun- Allah Teâlâ'dan bir hikāye (rivayet) olarak: “Ādem'in çamurunu kırk sabah boyunca kendi elimle yoğurdum.” ²⁰ Ve Cenāb-ı Hak şöyle dedi: “Ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım.” (Bakara 2/30)		

¹⁸ Metnimizde “ruh” olarak geçen kelime *Keşfü'l-Hafā'* da “nür” olarak geçmektedir. Bk. (Aclūni, 2019, II/ s. 67-69).¹⁹ Bk. (Aclūni, 2019, I/s.506).²⁰ *İhyā' u 'ulūmi'd-din, Rūhu'l-beyān* gibi birçok tasavvufi metinde geçen bu hadisin zayıf olduğu belirtilmiştir. Bk. (El-İrākî, 2005 [1426 H]). Bk. <https://shamela.ws/book/21550/4213>

32 [106b]	Pes andan sonra virdi aña rûhı "Nefahtu" birle içürdi sabûhı	Daha sonra ona ruhu verdi ve "üfledim" sözüyle (ona) şarabı içirdi.
<i>Kemâ'ka'llallahu Te'âlâ'azze ve celle</i> "Ve nefahtu fihi min rûhî"		
Şanı yüce Allah'ın buyurduğu gibi: "Ve ona ruhumdan üfledim." (Hicr 15/29)		
33	Buyurdi kim ide secde ferişte Buyurmışdur Huda'âyet gör işte	Meleklerle secde etmesini buyurdu. İşte gör, Allah (bu konuda) âyet buyurmuştur:
<i>Kemâ'ka'llallahu Te'âlâ'azze ve celle:</i> "Fe-secede'l-mela'iketü kulluhum ecma'in"		
Şanı yüce Allah'ın buyurduğu gibi: "Bunun üzerine meleklerin hepsi secde ettiler." (Hicr 15/30)		
34	Ezel bezminde dört şaff oldı ervaḥ Vücüd Adem'e evvel oldı mişbâḥ	Ezel meclisinde ruhlar dört saf oldu. Vücut, ilk önce Âdem'e meşale oldu.
<i>Kemâ'ka'le'n-nebiyyu sallallahu Te'âlâ'aleyhi ve sellem:</i> "El-ervâhu cunûdun mücennedetun"		
Hz. Peygamber'in dediği gibi: -Salat ve selam üzerine olsun- "Ruhlar, hazır ve silahlı askerlerdir." ²¹		
35	Pes evvel şaffı rûḥ-ı enbiyâdur Aña munzam ḥavâş-ı evliyâdur	(Meclisin) ilk şaffı peygamberlerin ruhlarıdır. Onu da evliyaların seçkinleri takip eder.
36	Cenâb-ı 'İzzet'e anlarla ašlâ Yoğ idi vâšita bî-şübhe cānâ	Ey cân! Yüce Allah ile onlar arasında asla bir vasıta/aracı yoktu.
37	Bularuñ nefsi nefsi-i muṭma'inne ²² Huda' luṭf eylemişdür her birine	Bunların nefsi, mutmainnedir. Allah, bunların her birine lutfetmiştir.
38	'Avâm-ı evliyâdur şaff-ı şânî Ḥavâş-ı mü'minîn-ile bil añı	İkinci saf, evliyaların alt tabakasıdır. Onu, müminlerin seçkinleri ile bil.
39	Bularuñ mülhimedür ²³ nefsi zîrâ İder bunları Bâri ḥaḳka ilḳâ	Zira bunların nefsi mülhimedir. Allah, bunları doğru yola ulaştırır.
40	Şaf-ı şaliş 'avâm-ı mü'minîn hem Ḥavâş-ı 'ašiyân hem aña münzam	Üçüncü saf da müminlerin alt tabakasıdır, isyncıların seçkinleri de bu gruba dahildir.
41	Bularuñ nefsinüñ levvâme ²⁴ adı Çalış bundan geçüp itme 'inâdı	Bunların nefsinin adı levvamedir. Çalış, bundan vazgeçip inat etme.
42	'Avâm-ı 'ašiyândur şaff-ı rabî Dahı kâfir münâfik aña tabî	Dördüncü saf, isyncıların alt tabakasıdır. Kâfir de münafık da bu gruba tabidir.
43	Bularuñ nefesine emmâre ²⁵ dirler Añun-çün bunlara bî-çâre dirler	Bunların nefesine emmâre derler. O yüzden bunlara çaresiz derler.
44	Bil imdi mebd'e'in ber-vech-i icmâl Huda'ya ḥamd u şükr it kılma ihmâl	Şimdi, mebdeyi özetlendiği üzre bilip Allah'a hamd ve şükretmeyi ihmal etme.
45	Edep gözle tevâzu' kıl ol epsem	Sen Âdemoğlusun. Mademki saygın kılındın edepli olmaya bak, tevazu göster ve sessiz kal!

²¹ Bk. (Aclûni, 2019, I/s. 275).

²² **Nefs-i muṭma'inne:** "Kulun kötülüklerden tamamen arınıp tam bir imana eriştiği nefis mertebesidir." Bk. (Kubbealtı Lügati, "Nefs-i Mutmainne").

²³ **Nefs-i Mülhime:** "Kulun tam bir teslimiyet hâlinde olduğu ve hakikatlerden ilham suretiyle haber aldığı nefis mertebesidir." Bk. (Kubbealtı Lügati, "Nefs-i Mülhime").

²⁴ **Nefs-i Levvâme:** "Kulun henüz kendini kötülükten menedecek seviyeye gelmediği ancak yaptığı işlerden huzursuzluk duyduğu nefis mertebesidir." (Kubbealtı Lügati, "Nefs-i Levvâme").

²⁵ **Nefs-i Emmâre:** "İnsana kötülükleri, günahı emreden nefis mertebelerinin en alt derecesidir." Bk. (Kubbealtı Lügati, "Nefs-i Emmâre").

Benî-âdemsin oldun çün mükerrerem

Kema' kalellâhu Te'âlâ 'azze ve celle
"Ve lekad kerremnâ benî-âdeme"

Şânı Yüce Allah'ın buyurduğu gibi: "Andolsun biz Âdemoğluna şan, şeref ve nimetler verdik."
(İsra 17/70)

Faşlün fî Ma'âşî'l-insân

İnsan yaşamı üzerine bölüm

46 [107a]	Pes andan sonra güş eyle ma'âşî Sözüm şüt eyleme şakın telaşı	Ondan sonra maaşî (yaşamı) dinle. Sözümü dinleyip sakın telaş etme.
47	Ki insân gerçi hüsran içre oldı Velf salîh 'amelden nef' buldı	Gerçi insan hüsran içinde olmuştur fakat iyi amellerle fayda bulmuştur.

Kema' kalellâhu 'azze ve celle
"Ve'l-âsr inne'l-insâne lefî husr illelezzîne âmenü ve 'amilü's-salîhâi"

Şânı yüce Allah'ın buyurduğu gibi: "Asra yemin ederim ki, insan gerçekten ziyandadır. Ancak iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar başkadır." (Asr 103/1-3)

48	Muqarrer geldigün yire gidersin Bu fânî evde şād olup nidersin	Şüphesiz geldiğin yere gidersin. (Öyleyse) bu geçici evde mutlu olup ne yaparsın?
----	---	--

Kema' kalellâhu 'azze ve celle
"Fe-subhânellezî bi-yedihî melekûtu kulli şey'in ve ileyhi turce'ün"

Şânı yüce Allah'ın buyurduğu gibi: "Her şeyin egemenliği kendi elinde olan Allah bütün eksikliklerden uzaktır ve hepiniz sonunda O'na döndürüleceksiniz." (Yâsîn 36/83)

49	İdüp ol cânibe meyl ü muhabbet Bunı levh-i dil üzre kıl kitâbet	O yöne ilgi ve sevgi gösterip bunu gönül levhasının üzerine yaz.
----	--	---

Kema' kalellâhu Te'âlâ celle celâluhü ve 'amme nevaluhü
"Vema' hâlaqtu'l-cinne ve'l-inse illâ li-ya'budün"

Şânı yüce ve nimetleri herkese yayılan Allahu Teâlâ'nın buyurduğu gibi: "Ben cinleri ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım." (Zâyat 51/56)

50	'İbâdet dahı biş vech üzre oldı Bulanlar menzilet anuñla buldı	İbadet de beş esas üzerinedir. Makam bulanlar onunla bulmuştur.
----	---	--

Kema' kale'n-nebiyyu sallallâhu 'aleyhi ve sellem: "Buniye'l-islâmu 'alâ hams: Şehâdetü en lâ ilâhe illallah ve enne Muhammeden rasulullah ve iğâmü's-salâti ve îtâ'ü'z-zekâti ve şavmü şehri Ramazân ve haccü'l-beyti men iste'tâ'a ileyhi sebilen"

Hz. Peygamber'in buyurduğu gibi: Hz. Peygamber'in Salat ve selam üzerine olsun- "İslam beş şey üzerine bina edilmiştir: Allah'tan başka İlah olmadığına ve Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan orucunu tutmak ve gücü yetenlerin Kâbe'yi haccetmesi."²⁶

51	Şehâdet it Hudâ birdür O'dur Hağ Muhammed Hağ Resül'idür muhağkağ	Şehadet et, Allah birdir ve hak O'dur. Şüphesiz Hz. Muhammed onun elçisidir.
52	Namâzı kıl oruç tut vir zekâti Cehennemden bulasın tâ necâti	Namaz kıl, oruç tut ve zekâti ver ki cehennemden kurtulabilesin.
53	Gücün yitirse turma eyle hacçı O yolda eyleme kimseyle lecci	Gücün yeterse durma, hacca git ve o yolda kimseyle çekişme.

²⁶ Hadis için bk. <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/sayfa.php?CILT=1&SAYFA=491>

54	Pes andan soñra ol hâv f u recaâda Ne ğam-ġin-i ʿabûs ol ne küşâde	Ondan sonra, korkuyla ümit arasında ol. Ne çatık çehreli kederli biri ol ne de mutlu ol.
55	Çalış it taşfiye kalbün ser-â-ser Tecellîye ²⁷ olasin tâ ki maẓhar	Tecelliye ulaşmak için kalbini baştan başa temizlemeye çalış.
56	İdüp kesretde vahdet ile tevẓîd Bulasın tâ maġamât içre tefrîd ²⁸	Makamlar içinde tefridi bulmak için çoklukta birlik ile tevhid et.
57	Buyurdı kûtb-ı ʿâlem Üsküdârî Ĥaġîġat ġülşeninün nev-bahârî	Hakikat bahçesinin ilkbaharı, âlemin kutbu Üsküdari (Aziz Mahmud Hüdâyi) (şöyle) buyurmuştur: ²⁹
58	“Merâtib üzredür erbâb-ı tevẓîd Tefâvüt üzredür aşġab-ı tevẓîd”	Tevhid ehli mertebeler üzerinedir, tevhid sahipleri birbirinden farklıdır.
59	“Kimi efʿale ³⁰ irmiş kim sıfâta ³¹ Kimi vâsıl durur tevẓîd-i zâta ³² ”	Kimi efal (fiiller) (mertebesine), kimi sıfatlar (mertebesine) ermiştir. Kimi de Zat'ın birliği (mertebesine) ulaşmıştır.
60	“Beşer ĥaddi efendi bu ġadardur Ötesi sanma maġdûr-ı beşerdür”	Efendi! İnsanın sınırı bu kadardır. (Bundan) ötesine insanın gücünün yetebileceğini sanma.
61	“Meger kim berġ-i ĥâġîf gibi bir ân Ĥuluñ sırrına ire nûr-ı Raġmân”	Rahman nurunun kulun kalbine inmesi hızlı çakan bir şimşek gibi (kısadır).
62	“Velikin zâyil olur ol da ol dem İrişemez aña biñ ʿaġl-ı âdem”	O da o anda hemen ortadan kalkar ve ona binlerce insanın aklı erişemez.
63	Velî benden dahı ġüş it peyâmı Bunuñla şehr-i ġalbe vir niẓâmı	Fakat haberi benden de dinle ve kalp şehrine bununla düzen ver.
64	Murâdullah olunca iy birâder Saʿîd olur şaġî budur muġarrer	Ey birader! Eğer Allah isterse isyankâr (olan) iyi olur, bu şüphesizdir.
65	Şaġî olur saʿîd isterse Mevlâ Teʿâlâ lutfühü ʿamme'l-berâya	Eğer Allah isterse iyi bir kimse isyankâr olur. Lütfü bütün insanlara yayılan Allah yücedir.
“Kema şurriġa fî kitabi'l-ʿaġâʿidi ³³ es-saʿîdü ġad yeşġa ve ş-şâġiyyu ġad yesʿadü”		
(Nesefî'ye ait) Akaid kitabında da belirtildiği gibi: Bazen itaatkâr bir kul isyankâr olabilir bazen de isyankâr birisi iyi bir kul olabilir. ³⁴		
66	Çalış saʿy it iriş tevẓîd-i zâta Ĥanaʿat itme efʿal ü sıfâta	Çalış, uğraş ve Zat'ın birliği (mertebesine) eriş. Efal (fiiller) ve sıfatlar (mertebeleriyle) yetinme.
67	Ĥudâ bir pâdişâh-ı lem-yezeldür Tecellîye dil-i âdem maġaldür	Allah baki bir padişahtır. Tecelliye insanın gönlü mekândır.
Kema ġale'n-nebiyyü ʿaleyhi's-selañmu:		

²⁷ **Tecelli:** “Gaybden gelen ve kalpte zahir olan nurlar, görünmeyen kalplerde görünür hâle gelmesidir.” Bk. (Uludağ, 2016, s. 346).

²⁸ **Tefrid:** “Sâlikin emsal ve akrandan ayrılıp yalnız ve tek kalması, kimsenin sahip olmadığı hâllere ve makamlara sahip olması, hâlini görme hâlinde uzaklaşır her şeyi Hak için yapmasıdır.” Bk. (Uludağ, 2016, 347).

²⁹ Bu kısımdaki 58-62. beyitler Aziz Mahmud Hüdâyi'nin *Necâtü'l-ġarîġ* adlı risalesinin “fî beyâni merâtibi't-tevẓîd” bölümünden alıntılanmıştır bk. (Ağralı, 2005, s. 321).

³⁰ **Ef ʿâl:** “Hak fiilleriyle sâlike tecelli edince sâlikin bütün fiilleri Allah'tan gördüğü tevhit mertebelerinden biridir.” Bk. (Uludağ, 2016, s. 359).

³¹ **Sıfât:** “Hak salike sıfatlarla tecelli edince sâlikin eşyayı ve O'nun sıfatlarını değil, yalnızca Allah'ı ve O'nun sıfatlarını gördüğü tevhit mertebesidir.” Bk. (Uludağ, 2016, s. 359).

³² **Tevhid-i Zât:** “Hak sâlike zatı ile tecelli edince sâlikin eşyanın zatını değil, yalnızca mevcut olarak Allah'ı gördüğü tevhit mertebesidir.” Bk. (Uludağ, 2016, s. 359).

³³ ʿaġâʿid: + fî M.

³⁴ Bk. (Veli, 2019, s. 346).

“İnnellahe halağa ademe fe-tecellā fıhi”

Hız. Peygamber’in buyurduğu gibi -Salat ve selam üzerine olsun-: “Şüphesiz Yüce Allah Adem’i yarattı ve onda tecelli etti.”³⁵

Faşlün fı Ma’ādī’n-nüfusi

Nefislerin maadı hakkındaki bölüm

Kalellahu te’alā’ azze ve celle:

“Yā’eyyetuha’n-nefsu’l-muṭme’inne ırcı’ı ilā Rabbiki” ilā ahırihı

Şanı yüce Allah’ın buyurduğu gibi: “Ey imanın huzuruna kavuşmuş insan! Sen O’ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabb’ine dön.” (Fecr 89/27) Aynı şekilde devam eder.

68	Dahı güş eyle aḥvāl-i ma’ādı Hadıs ü āyete kıl i’timādı	Hadis ve ayete itimat ederek maad (dönüş) hâllerine de kulak ver.
69	Ki ervaḥ olmuş-idi niçe saflar Yine hep cümlesi anda varurlar	Ki ruhların saf saf olduğu (ilk demdeki gibi) yine hepsi oraya varırlar.
70	Rücū’ itdükde güş it bu peyâmı Bulur her biri evvelki maḳâmı	Bu söze kulak ver ki (ruhlar) geri döndüklerinde her biri ilk makamını bulur.
71	Ki ya’nı ḥaşr-ı ecsād olduğında [108a] Kişi ḥayr-ile şerrin bulduğında	Yani, bedenler toplandığında, kişi hayrını ve şerrini bulduğunda
72	Varup her bir kişi yirli yerine Cehennem ehli ḡāyetde yerine	Her bir kişi yerli yerine varır, cehennem ehli ise çokça yerinir.
73	Bu dört saff ehlini yād itdi Mevlā Ḥesab it kaḡısındansın sen anla	Allah, bu dört saf ehlini zikretmiştir. Hesap et, sen hangisinden olduğunu düşün.

Kema’ kalellahu te’alā’ azze ve celle:

“Şumme evrasna’l-kitabellezîne’s-tafeynā min ‘ibādina’ fe-minhum zalimun li-nefsihi ve minhum muḳtaşidun ve minhum sabıkun bi’l-ḥayra’ı”

Şanı Yüce Allah’ın buyurduğu gibi: “Sonra biz kullarımızdan seçtiklerimizi o kitaba mirasçı kıldık. Onlardan kimi kendine kötülük eder, kimi orta bir durumdadır, kimi de Allah’ın izniyle hayır işlerinde yarışır.” (Fâtır 35/32)

74	Bu üç ehl-i kabül oldı na’ımī Bulardan ḡayrısı oldı caḥımī	(Bu dört saffin) kabul ehli olan üçü cennete gitti, bunlardan başkaları da cehennemlik oldu.
75	Bulardan zalim olanlar caḥıme Ki dirler soñra irerler na’ıme	Bunlardan zalim olanlar cehenneme (gitti) ama (âlimler) sonra cennete gireceklerini söylerler.
76	Muḥalleddür velī kaḡir munaḡıḡ Cehennem oldı anlara muvaḡıḡ	Ama kafir ve münafıklara cehennem uygun görölmüştür ve (orada) ebedî olarak kalıcıdırılar.

Kema’ kalellahu te’alā’ azze ve celle:

“İnnallahe câmi’u’l-munaḡıḡıne ve’l-kaḡırıne³⁶ fı cehenneme cemī’āñ”

Yüce Allah’ın buyurduğu gibi: “Allah elbette münafıkların ve kâfirlerin tamamını cehennemde bir araya getirecektir.” (Nisa 4/140)

der-münacât

Yakarış

77	İlahı derd-mendem ḡvār u zārem Ḥaḡır ü müstemendem dil-fika’rem	Allah’ım! Dertliyim, zavallı ve perişanım. Değersiz, muhtaç ve gönlü yaralıyım.
78	Ḳaçan-kim ola emrünüle kıyāmet Ḥabıbüñ ḡürmetine kıl ‘ināyet	Emrinle kıyamet koptuğu zaman habibinin (Hz. Muhammed’in) ḡürmetine (bana) yardım et.

³⁵ Belli başlı hadis kaynaklarında yer almayan bu söz, *Rühu’l-beyân* gibi bazı tasavvufi kaynaklarda hadis olarak kaydedilmiştir. Bk. (Yılmaz, 2008, I/s. 352).

³⁶ İnnallahe câmi’u’l-munaḡıḡıne ve’l-kaḡırıne: İñne’l-kaḡırıne ve’l-munaḡıḡıne M.

79	O gün-kim enbiyâ ³⁷ “nefsi” ³⁸ diye hep Beni fazluñla mağfûr eyle yâ Rab	Ya Rab! Peygamberlerin hepsinin “nefsim” dediği o günde beni lütfunla bağışla.
80	Olursa iltiyâmum ger qâbulûñ Şefâ'at ide ol günde Rasûl'ûñ	Eğer yakarışımı kabul edersen o günde Hz. Muhammed (bana) şefa'at etsin.

Sonuç

Süleymâniye Kütüphanesi Tercüman koleksiyonunda 127 numarada yer alan bir mecmuanın 105a-108a varakları arasında bulunan, mesnevi nazım biçimiyle tasavvufi muhtevada yazılmış bir eser olan ve 17. yüzyıl tezkire yazarlarından Zehrimârzâde Seyyid Mehmed Rızâ'ya ait olduğunu tespit ettiğimiz *Rehnümâ* adlı eserin çeviri yazı metnini oluşturup incelemeye tabi tuttuğumuz bu çalışmayla birlikte tezkire yazarı Rızâ'nın bugün ulaşılabilen tek eseri olan tezkiresi hâricinde literatürde olmayan yeni bir eseri gün yüzüne çıkmıştır. Bununla birlikte *Rehnümâ'nın* bulunduğu mecmuayı incelememiz neticesinde, çalışmamıza konu olan metnin yanı sıra Rızâ'nın, Hz. Peygamber'e karşı yapılan hakaretin cezası ve bu konudaki İslami hükümleri ele aldığı Arapça bir risalesi de tespit edilmiştir.

Ayrıca Rızâ'nın biyografi metnini oluşturma sürecinde yaptığımız taramalar neticesinde bazı araştırmacılar tarafından Rızâ'ya atfedilen fakat aslında Rızâ'ya ait olmayan eserler tespit edilmiştir. Bu bakımdan çalışmamız, Rızâ'nın yeni bir eserini gün yüzüne çıkarmanın yanında mevcut eserlerine dair tashihleri içermesi bakımından da önemlidir.

Öte yandan *Rehnümâ*, manzum bir eser olması sebebiyle ses ve ahenk açısından incelenmeye uygun görülmüştür. Bu kapsamda yapılan aruz ve kafiye incelemesi sonucunda, yazılış sebebinin de bir neticesi olarak eserin ses ve ahenk yönünden görece zayıf kaldığı tespit edilmiştir. Bu noktada şair, seçtiği veznin de etkisiyle imâle-i maksûreye çok fazla yer vermiş, ses ve lafza hizmet eden paralellik gibi unsurları eserinde sınırlı tutmuş ve geniş ölçüde yer verdiği sektlerin bir kısmını anlama katkı sağlamayacak şekilde kullanmıştır. Bununla birlikte şairin, ses ve ahengi sağlama noktasında kimi durumlarda ihtiyatlı davrandığı da görülmüştür. Bu kısımda ses ve ahengi zedeleyen zihafa makul alanlarda, iki ünlü arasında yapılan ulamaya ise hiç yer vermeyerek bu türlerden oluşabilecek herhangi bir ses bozulmasını engellemiştir.

Kafiye kullanımı noktasında ise şairin mürdef ve mücerred kafiyeyi eşit oranda kullandığı görülmüştür. Şair, bu kısımda genel temayüle uygun olarak kafiye kelimelerini Arapça kelimelerden seçmiş, bunu yaparken seçtiği Arapça kelimelerin 18 tanesini aynı vezinde tercih ederek kafiyedeki ahengin artmasını sağlamıştır. Redif kullanımı konusunda ise; rediflerin genellikle Türkçe eklerden oluşup en çok bildirme, yönelme ve belirtme eklerinin redif olarak tercih edildiği saptanmıştır.

Rehnümâ'daki kafiye kusurlarının ise %16'lık bir oranda olduğu görülmüş ve bu oranın metnin hacmine göre fazla olduğu sonucuna varılmıştır. Şairin işlediği kimi kusurlar hurûf-ı müstahlefe gibi daha hoş karşılanan kusurlarken ikfâ, ikvâ gibi açık kusurlara da rastlanmıştır. Ayrıca şairin, bu kusurlardan kimini meydana getirmesinde günlük telaffuzu esas alıp kulak için kafiyeye verdiği önemin de etkili olabileceği sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte şairin eserinde ses ve lafza hizmet eden sanatlardan mesnevilerin genel seyrine uygun olarak en çok cinasa başvurduğu

³⁷ Enbiyâ: +diye M.

³⁸ Sahih-i Müslim'de uzunca anlatılan Hz. Peygamber'in şefaatiyle ilgili bir hadise telmih vardır. Bk. (Davudoğlu, 1974, s. 209)

görülmüştür. Bu cinasları çoğu zaman Arapça aynı vezinde olan kafiye alanında uygulayan şair, bu açıdan ahengi artırmıştır. Bununla birlikte şairin, ses ve lafza hizmet eden tarsî, ıstikak gibi kullanımları sınırlı düzeyde tuttuğu ve bunun sonucunda metnin ses ve lafız yönünün görece daha zayıf kaldığı söylenebilir.

Sonuç olarak, şairin tasavvufi meseleleri dile getirme amacıyla kaleme aldığı eserinde edebî gayenin birincil amaç olmaması kimi yerlerde ses ve ahenk açısından görece zayıf bir söyleyişe yer açmıştır. Bununla birlikte, her ne kadar sınırlı düzeyde de olsa tarsî sanatının uygulandığı beyit, kullanılan paralel ulama ve medler, aynı vezinde kullanılan kafiyeler ve yalnızca makul görülen alanlarda yapılan zihafklar kimi kısımlarda şairin eserinin ses ve ahenk yönünü güçlendirmeye yönelik bilinçli bir çaba göstermiş olabileceğini düşündürmektedir.

Bu türden yapılacak diğer çalışmalarla birlikte, her ne kadar eserin muhtevası doğrudan edebî bir nitelik taşıyor olsa da, şairlerin nazmı bir ifade aracı kullanırken bu hususlara ne ölçüde dikkat ettikleri sorusuna da ışık tutabileceği umulmaktadır.

Kaynaklar | References

- Aclüni. (2019). *Keşfü'l-Hafâ* (M. Genç, Çev.). Beka Yayıncılık.
- Açıl vd., (2022). *Tenkitli Neşir Kılavuzu: (Osmanlı Türkçesi metinleri için)*. İSAM Yayınları.
- Ağralı, A. (2005). Aziz Mahmud Hüdayî'nin Necâtü'l-Garîk adlı eseri. *Üsküdar Sempozyumu III: Aziz Mahmud Hüdayî Uluslararası Sempozyum Bildirileri* içinde (Vol. 1, pp. 321–356).
- Bayram, Y. (2022). Arûz tasarrufları bağlamında bir gül kasidesi (Fuzûlî). *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 29, 359–383.
- Büyükkaradoğan, A. (2024). *Hikâye yoluyla 'arz-ı hâl': XVI. yüzyıl şairlerinden Mîrzâ'nın mesnevisi (metin-inceleme)*. [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Medeniyet Üniversitesi.
- Çapan, P. (2005). *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî: Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'idü'l-Eş'âr. İnceleme-Metin-İndeks*. AKM Yayıncılık.
- Çetinkaya, Ü. (2014a, 8 Ağustos). Rızâ, Mehmed Efendi. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/riza-mehmed-efendi>
- Çetinkaya, Ü. (2014b, 8 Ağustos). Rızâ, Rızâ Efendi. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/riza-riza-efendi-mdbir>
- Davudoğlu, A. (1974). *Sahih-i Müslim tercemesi ve şerhi*. Sönmez Yayınları.
- Dilçin, C. (1991). Fuzulî'nin bir gazelinin şerhi ve yapısal yönden incelenmesi. *Türkoloji Dergisi*, 9(1), 45–98.
- Dilçin, C. (2023). *Yeni tarama sözlüğü*. TDK Yayınları.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (t.y.). *Hadislerle İslam*, <https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/>
- Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Abdurrahîm b. Hüseyin el-İrakî. (2005). *el-Muğnî 'an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr fi tahrîci mâ fi'l-İhyâ' mine'l-ahbâr* (İhyâ'u 'Ulûmi'd-dîn'in kenarında). Dâr İbn Hazm.
- Eliacık, M. (2012). Tezkire yazarı Rızâ ve nazmen verilmiş fetvâları. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 32, 1–13.
- Erken, J. (2018). Tezkireler üzerine bir bibliyografya denemesi. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 35–75.
- Güftî. (2019). *Teşrifâtü'ş-Şu'arâ* (K. Yılmaz, Haz.). Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü.
- İsmail Belîğ. (1985). *Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr* (A. Abdulkadiroğlu, Haz.). Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Kaçar, M. (2010). *İbni Kemâl Dîvânı'nın incelenmesi (Nazım bilgisi-belâgat-üslûp ve dil özellikleri-muhteva)*. [Doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Kartal, A. (2018). *Doğunun uzun hikâyesi: Türk edebiyatında mesnevi*. Doğu Kütüphanesi.
- Kaplan, H. (2017). *Bâkî'nin ses dünyası*. DBY Yayınları.
- Kaplan, H. (2011). Bazı Türkçe kelimelerde mede dair düşünceler. *Journal of Turkish Studies*, 6(4), 633–647.
- Kaplan, H. (2018). Fuzûlî'nin gazellerinde aruz uygulamaları: Fuzûlî'nin med kullanımının Bâkî'yle mukayesesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 7(2), 837–876.

- Kılıç, A. (2017). Rızâ Tezkiresi'nden hareketle tezkirelerde geçen terimlere dâir notlar. *Klasik Edebiyatımızın Dili (Bildiriler): Nazım ve Nesir* içinde (ss. 375–410). Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Kızıldaş, M. (2019). Rızâ Tezkiresi'nde edebî eleştiri terimleri. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 57–75.
- Kubbealtı Akademisi. (t.y.). *Kubbealtı Lugatı*. Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı. <https://lugatim.com>
- Kuran Meali. (t.y.). Kuran Meali. <https://www.kuranmeali.com/>
- Kurnaz, C. (1997). Seyyid Mehmed Rızâ'nın Kızanlık kasidesi. *Divan Edebiyatı Yazıları* içinde (ss. 253–260). Akçağ Yayınları.
- Mehmed Rızâ Rumeli Kadısı. (t.y.). *Rehnümâ*. Süleymâniye Kütüphanesi. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/336173>
- Okuyucu, C., & Yazar, S. (2020). *Tuhfetü'l-İhvân: XVI. yüzyıldan bir kâtibin sergüzeşti / Bosnalı İntizâmî*. Yazma Eser Kurumu Yayınları.
- Özcan, A. (1989). *Şeyhî Mehmed Efendi Şakâ'ik-i Nu'mâniyye ve zeyilleri "Vakâyiü'l-Fuzalâ" Cilt I*. Çağrı Yayınları.
- Özdemir, M. (2014, 5 Ocak). Rızâ, Neccâr-zâde Şeyh Rızâ. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/riza-neccarzade-seyh-riza>
- Özen, Ş. (2005). Osmanlı döneminde fetvâ literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(5), 249–378.
- Özervarlı, M. S. (2003). Mebde ve Meâd. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mebde-ve-mead> (21.07.2025).
- Saraç, A. E. (2022). Divan şairlerinin aruz ve kafiye kullanımına dair bazı tesbitler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 28, 556–582.
- Saraç, A. E. (2018). *Fuzulî'nin Farsça ve Türkçe Gazellerinin Aruz ve Kafiye Bakımından İncelenmesi*. [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Medeniyet Üniversitesi.
- Saraç, M. A. Y. (2010). *Klasik edebiyat bilgisi: Belâgat*. Gökkuşbe Yayınları.
- Saraç, M. A. Y. (2019). *Klasik edebiyat bilgisi: Biçim, ölçü, kafiye*. Gökkuşbe Yayınları.
- Şeyhî Mehmed Efendi. (2018). *Vakâyi'ü'l-Fuzalâ* (R. İkinci, Haz.). Cilt II. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Uludağ, S. (2016). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. Kabalıcı Yayıncılık.
- Ünal, M. (2021, 8 Kasım). Mebde ve Mead. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mebde-ve-mead>
- Veli, K. (2019). *Nesefî Akâidi şerhi: Kelâm-tasavvuf ilişkisi* (F. Kurt, Tahk. ve Tenk.). Akçağ Yayınları.
- Yazar, S., & Ata, Ş. N. (2024). 16. yüzyıl şairlerinden Emâni'nin Ziyâfetnâme isimli mesnevisi ve himaye geleneği açısından incelenmesi. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, Özel Sayı, 458–519.

- Yazıcı, Z. (2024). *Tezkire Yazarlarından Mirzâ-zâde Sâlim'in Beşîrnâme İsimli Mesnevisi: İnceleme-Metin-Diliçi çevirisi*. [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Medeniyet Üniversitesi.
- Yılmaz, M. (2008). *Kültürümüzde Arapça ve Farsça Asıllı Vecizeler Sözlüğü*. Sütun Yayınları.
- Zavotçu, G. (1994). Rızâ Tezkiresi'nde Edirneli şairler. *Yedi İklim*, 47, 102–105.
- Zavotçu, G. (1998). Rızâ Tezkiresi'nde Kütahyalı şairler. *Kütahyalı Şairler Sempozyumu I (4–5 Haziran 1998)* içinde (ss. 108–116). Dumlupınar Üniversitesi.
- Zehrimârzâde Seyyid Mehmed Rızâ. (2020). *Tezkire-i Rızâ: İnceleme-Metin-Dizin* (G. Zavotçu, Haz.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Zübeyiroğlu, R. (1989). *Mecmû'atü't-terâcim*. [Doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.